

ENCYKLOPEDIE náboženských směrů v České republice

Náboženství,
církve,
sekty,
duchovní společenství

Zdeněk
VOJTÍŠEK

portál

Zdeněk VOJTÍŠEK

ENCYKLOPEDIE
náboženských směrů a hnutí
v České republice

**Náboženství, církve, sekty,
duchovní společenství**

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Vojtíšek, Zdeněk

Encyklopedie náboženských směrů : náboženství, církve, sekty, duchovní společenství / Zdeněk Vojtíšek. -- Vyd. 1. – Praha : Portál, 2004. – 440 s.

ISBN 80-7178-798-1

21/29-027.543 * 133 * 2-79 * 2-7 * 2-78 * 2-1 * (437.3)

- světová náboženství
- esoterismus
- náboženské sekty
- církve
- náboženské společnosti
- religiozita – Česko – stol. 21.

2 - Náboženství

Lektoroval dr. Vladimír Šiler

© Zdeněk Vojtíšek, 2004

Portál, s. r. o., Praha 2004

ISBN 80-7178-798-1

Obsah

Slovo o knize	7
Předmluva	9
Úvod	
Náboženství a jeho reflexe v české společnosti	12
1 Křesťanství	20
1.1 Křesťanství u nás	24
1.2 Pravoslavné křesťanství	28
1.3 Katolicismus	31
1.4 Protestantismus	55
1.5 Ekumenické hnutí	122
2 Judaismus	130
2.1 Judaismus u nás	135
2.2 Současný judaismus u nás	137
3 Západní ezoterismus	140
3.1 Vývoj západního ezoterismu	140
3.2 Gnosticismus	149
3.3 Astrologie a další věšebné techniky	150
3.4 Hermetismus a jeho novodobé obrození	157
3.5 Alchymie	163
3.6 Magie a čarodějnictví	165
3.7 Satanismus	168
3.8 Spiritismus	173
3.9 Středověké vojenské řády	178
3.10 Legendy úsvitu evropského křesťanství	179
3.11 Ezoterické léčitelství	187
3.12 Filantropické společnosti	208
3.13 Mystikové a teozofové	218
3.14 Tradice Teozofické společnosti	227

3.15	Novopohanství	243
3.16	Nové myšlení	251
3.17	Parapsychologie a psychotronika	267
3.18	Náboženská ufologie	275
3.19	Hnutí Nového věku	282
4	Islám	301
4.1	Islám v Evropě a u nás	303
4.2	Víra bahá'í	308
5	Indická náboženství	313
5.1	Společné indické dědictví	313
5.2	Hinduismus	314
5.3	Buddhismus	354
5.4	Džinismus	381
5.5	Sikhismus	382
6	Čínská náboženství	392
6.1	Čínská medicína a zdravý způsob života	394
6.2	Další ohlasy taoismu v české kultuře	397
6.3	Fa-lun-kung	398
	Závěr	402
	Literatura	403
	Slovníček	423

Slovo o knize

Po událostech z 11. září 2001 si mnozí z nás kladou otázku, jaký je význam náboženství pro veřejný život. Ptají se, jaký je vliv náboženství na utváření společnosti a mezinárodních vztahů a jakou roli hraje náboženství při vzniku různých konfliktů.

Náš současný pohled na náboženství může být zkreslen nejen tím, že naše země prošla čtyřicetiletým tvrdého komunistického ateismu, ale i tím, že procesu výrazné sekularizace byla vystavena za posledních sto let prakticky celá Evropa. Náboženství, které od dob osvícenství bylo považováno ze všeho nejspíš za projev nevzdělanosti a předsudků minulosti, bylo ve 20. století odsunuto mimo horizont veřejného života a vykázáno do čistě soukromé sféry jednotlivce. V současné době však začíná být víc než zřetelné, že zájem o náboženství vzrůstá. Očekávaná privatizace náboženství se nekonala ani v podmínkách svobodného světa, ani v prostředí záměrného ateistického nátlaku a potlačování jakýchkoli svobodných náboženských aktivit v zemích komunistického bloku.

Od sedmdesátých let minulého století začíná být zjevné, že náboženství se hraje na mnoha místech světa stále významnější roli: Izraelsko-arabské války z přelomu šedesátých a sedmdesátých let vedly k postupnému nahrazování pro-socialisticky zaměřených arabských režimů radikálními muslimskými vládami. Nejradikálnějším projevem tohoto posunu se stalo zcela nečekané a překvapivé vítězství islámské revoluce nad umírněným a prozápadně orientovaným režimem v Íránu. Proti všem prognózám se i v Latinské Americe stala významnou hybnou silou tamního politického vývoje nikoli ideologie marxismu, ale z křesťanství vycházející teologie osvobození. Ve východní Evropě zase zaskočilo mnohé pozorovatele zvolení Karola Wojtyły papežem Janem Pavlem II. a následný výbuch nespokojenosti, manifestující se hnutím odporu vedeném na katolictví zaměřenou odborovou organizací Solidarnosc v Polsku. A konec konců i rétorika představitelů administrativy Spojených států, plná odkazů ke svrchovanému naddominančnímu Bohu, v jejím současném tažení proti mezinárodnímu terorismu, vyvolává v Evropě často nepochopení a někdy i shovívavý posměch.

Je zřejmé, že v dnešní době role náboženství ve veřejném životě nejen narůstá, ale náboženství samo se rozrůžňuje ve svých projevech a je stále obtížnější se

vyznat v jednotlivých skupinách a hnutích, které reprezentují jeho hlavní duchovní tradice. A to nejen v celosvětovém měřítku, ale i u nás. Tím spíš lze ocenit skutečnost, že všem, kteří se chtějí o náboženské situaci u nás dozvědět něco víc, přichází na pomoc nakladatelství Portál s novou knihou dr. Vojtěška *Encyklopedie náboženských směrů v České republice*. Toto kompendium může někomu sloužit jako příručka k rychlému vyhledávání základních informací. Jelikož je kniha členěna podle hlavních náboženských tradic, může se do ní čtenář začíst jako do beletrie a nechat se uvést do pochopení hlubších souvislostí. Při vážnějším studiu pak bude moci nahlédnout nejen do věroučných otázek, ale i do vývojových dynamik jednotlivých náboženských proudů, a získat přehled o jejich nejnovějších trendech.

Vojtěškova kniha představuje v mnoha oblastech jediný a zcela mimořádný informační doklad o existenci, aktivitách i kontaktech spojených se skupinami naší tradiční i nejnovější náboženské scény. V tomto ohledu považuji za jisté, že se stane nezastupitelným zdrojem informací na současném religionistickém a náboženském trhu u nás.

Prokop Remeš

Předmluva

Záměrem této knihy je popsat současnou českou náboženskou scénu a ukázat souvislosti vývoje jednotlivých skupin a jevů. Kniha by měla sloužit rychlému vyhledání základních informací, které se týkají náboženských skupin u nás, a k případnému nasměrování k dalším zdrojům. To, co lze považovat za základní, a nakonec i sám výběr skupin je jistě vždy diskutabilní. V těchto otázkách se autor řídil tím, co – jistě subjektivně – pokládá za nejužitečnější pro běžnou praxi.

Na rozdíl od jiných publikací, které vyšly v češtině a které se zabývají současným náboženstvím, tato kniha nepopisuje jen náboženské a paranáboženské fenomény, vybrané podle určitého klíče (např. tzv. sekty, alternativní náboženské skupiny apod.). Snaží se naopak zachytit současný náboženský život v celé jeho šíři v rámci ČR. Takové zachycení musí být v mnoha ohledech povrchní; proto je u každé kapitoly uvedena literatura, která čtenáře vede k dalším, hlubším poznatkům.

Přesto je některým hnutím či skupinám věnována větší pozornost – představují je samostatné popisy, strukturované do několika částí. Jejich výběr je dán poptávkou veřejnosti po informacích o nich, jak se s ní autor během posledního desetiletí setkával. Zvýšený zájem bývá způsoben buď nezvyklostí oné skupiny, nebo nedostatkem jiných než nekritických a propagačních materiálů o ní. Větší prostor je proto někdy věnován zcela okrajovým skupinám, zatímco známá náboženství s dostupnou literaturou jsou popisována na podstatně menší ploše, než by odpovídalo jejich významu.

Druhým rozdílem oproti jiným publikacím na toto téma je snaha této knihy zasadit jednotlivá hnutí, skupiny, církve či náboženské společnosti do historických a náboženských souvislostí. Čtenář by se s nimi neměl setkávat jen jako s izolovanými jevy, ale měl by se dotknout úžasné dynamiky náboženských inovací a jejich vývoje.

Popisované skupiny jsou ovšem vsazeny ještě do dalšího kontextu: do veřejné diskuse, která byla o některých z nich v posledních letech vedena. Autor má naději, že kniha nepředává čtenáři jen sumu informací, ale i vícerozměrný pohled; nejen vhléd, ale i nadhled.

Na začátku četby je třeba čtenáře připravit na několik skutečností. Především, (1) kniha je orientována na skupiny a uvádí nejen primárně náboženské skupiny, ale pokud možno i další, které s daným náboženstvím souvisejí (např. nábožensky motivované charitativní organizace, zastřešující sdružení apod.). Zaměření na skupiny způsobuje, že kniha nutně zanedbává jednotlivce, jejichž náboženství se společensky projevuje pouze minimálně (jde třeba „jen“ o čtenáře náboženských textů, nikoli návštěvníky náboženských setkání). Ze stejného důvodu zaměření na skupiny nejsou uvedeni ani jednotlivci, kteří s náboženskou argumentací apelují na národ nebo na lidstvo, ale nepodařilo se jim dosud vytvořit společenství svých stoupenců, popř. o to ani neusilují.

Dále (2) je třeba zdůraznit, že je popisována výhradně česká scéna (kromě několika málo poznámek o Slovensku), pouze z české perspektivy a pouze z perspektivy současné. Náboženské poměry jiných míst a jiných dob jsou připomenuty především kvůli své souvislosti se současnou českou náboženskou situací.

Česká kulturní tradice čerpá z křesťanského označení letopočtu. Autor dal proto přednost výrazům „před Kristem“ (zkratkou „př. Kr.“) a „po Kristu“ (zkratkou „po Kr.“) před výrazy „našeho letopočtu“ nebo „před naším letopočtem“ a před výrazy „občanského letopočtu“ a „před občanským letopočtem“. Záměrem bylo vyjádřit respekt k odlišným letopočtům židů, muslimů, příslušníků víry bahá'í či dalších náboženství. Autor tak vyjadřuje své pochopení pro to, že křesťanský letopočet nemusí být pro každého „náš“, a odmítá být jen náznakem ztotožňovat „občanskost“ s příslušností k jakékoli náboženské tradici.

České perspektivě je podřízen i výběr literatury. Literatura k dalšímu studiu je uváděna s ohledem na českého čtenáře (jedná se zásadně jen o literaturu psanou česky) a s ohledem na její dostupnost. Je třeba připomenout (3), že cílem bylo vybrat jak literaturu, která čtenáři umožní utvořit si obrázek o popisované skupině na základě jejích vlastních bohoslužebných či vzdělávacích textů a sebe-představení, tak literaturu, prezentující vnější, kritické pohledy. Kritickým pohledem je míněn především faktický popis, který naprosto nemusí znamenat pohled negativní. V některých případech je snadné vybrat jednu základní publikaci, jindy by jich bylo třeba uvést několik, aby čtenářův výsledný dojem byl plastický. Ale i v tomto druhém případě jsou uvedeny nanejvýše tři tituly s vírou, že čtenář pak bude schopen snadno se v díle orientovat sám.

Dále (4) je nutné se zmínit o grafické stránce textu. Osobní jména, jejichž nositelé jsou na daném místě představeni, jsou psána KAPITÁLKAMI, ovšem na dalších místech, v nichž se na tato jména odkazuje, nejsou už kapitálky použity. Pokud to bylo možné zjistit, jsou za jménem vysázeným kapitálkami uvedena životopisná data. Podobně na místě, kde je čtenáři představena určitá náboženská skupina, je její název v textu vysázen **tučně** (kromě samostatných strukturova-

ných popisů), totéž se týká některých důležitých nauk nebo idejí. Toto zvýraznění chybí tam, kde je daná skupina pouze připomenuta s odkazem na místo hlavního popisu. Samostatné popisy jsou pravidelně členěny na část historickou, věroučnou, na část, která se týká společnosti, a na diskusi. Připojena je i pokud možno typická ukázka z literatury. Některé prvky této struktury jsou použity i mimo samostatné popisy tam, kde to je vhodné.

Názvy knih a časopisů najde čtenář psány *kurzívou*. Slova, jejichž význam by nemusel být čtenáři znám a která se zároveň v textu několikrát opakuji, jsou vyznačena *kurzívou* a vysvětlena ve Slovníčku. Nesnáze jsou s cizími slovy, jimiž se vyjadřuje úcta k nositeli nebo jeho role v náboženské společnosti (např. *svámí* nebo *dordže*). Tato slova někdy bývají považována za součást nositelova jména. V následujícím textu s nimi však nakládáme jako se jmény obecnými.

Čeština dovoluje dvě grafické varianty obecného slova *bůh*, resp. *Bůh*. Druhé variantě dáváme – ve shodě s územím mnoha dalších publikací – přednost v prostředí výlučného monoteismu (v židovské, křesťanské a islámské tradici), první variantě v ostatních případech, a to i tam, kde se náboženský život monoteistické praxi blíží (tedy např. i v hnutí Haré Krišna). Tento grafický rozdíl ponecháváme i u přivlastňovacích přídavných jmen, a píšeme tedy *boží*, resp. *Boží*.

Nakonec (5) je třeba sdělit patrně to nejdůležitější: pro přehlednost je v této knize náboženská scéna rozdělena podle (z českého hlediska) hlavních náboženských tradic: křesťanské, judaistické, ezoterické, islámské, indické (která zahrnuje tradici hinduismu, buddhismu, džinismu i sikhismu) a čínské. Na oltář přehlednosti tím pádem byly obětovány okrajové jevy: náboženský rozměr některých politických i jiných společenských aktivit, a také byly skupiny, které se naší společností zatím jen dotkly, ale dosud se u nás nerozvinuly.

Rád bych vyjádřil poděkování těm, kdo přehlédlí části rukopisu a opatřili ho poznámkami – Ludmile Pospíšilové, Josefu Červeňákovi, Lukáši Halfarovi, Jiřímu Heřtovi, Pavlu Hoškovi, Martinu Kořínkovi, Miloši Mrázkovi, Aleši Opatrnému a ostatním.

Zdeněk Vojtíšek

Úvod

Náboženství a jeho reflexe v české společnosti

Podle výsledků sčítání lidu v roce 2001 se z asi desetimilionového obyvatelstva ČR hlásí k některému náboženskému vyznání asi třetina obyvatel. Přibližně milion respondentů se odmítlo k otázce náboženského vyznání vyjádřit a největší část – asi šest milionů – se přihlásila k odpovědi „bez vyznání“. Je pravděpodobné, že tato odpověď v současné době vyjadřuje spíše lhostejnost k náboženství nebo neschopnost ztotožnit se s některým jeho konkrétním projevem než vysloveně protináboženský postoj.

Velká většina věřících občanů ČR deklarovala svou příslušnost k římskokatolickému vyznání (1.3.1). Podle výsledků sčítání lidu je příslušníků římskokatolické církve asi 2,7 milionu, tedy asi čtvrtina všeho obyvatelstva. Se značným odstupem následují dvě přibližně stotisícové křesťanské komunity – Českobratrská církev evangelická (1.4.2) a Církev československá husitská (1.3.3). Přibližně stejný počet respondentů tvoří rubriku „ostatní a nepřesně určené“, v níž bychom jistě našli příslušníky všech doposud neregistrovaných náboženských společností – kromě některých křesťanských proudů i české muslimy, hinduisty, buddhisty a příslušníky dalších náboženství.

Kromě římskokatolické, husitské a evangelické církve se k žádné další registrované náboženské komunitě při sčítání lidu roku 2001 nepřihlásilo více než 25 tisíc obyvatel ČR. Téměř stejného počtu dosahují pouze pravoslavní křesťané (1.2) a příslušníci Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi (1.4.8.4). Případ této náboženské společnosti ovšem dobře ukazuje meze toho, co je možné z výsledků sčítání lidu odvodit. Rozdíl mezi výsledky při sčítání lidu a vlastními statistikami svědků Jehovových jsou značné. Zatímco výsledky sčítání lidu zaznamenaly růst počtu obyvatel, které se k této náboženské společnosti přihlásili, na více než 23 tisíc (tedy o 43 %), vlastní statistiky počtu členů vykazují 15–16 tisíc, tj. minimální růst a v některých z let 1991–2001 dokonce pokles.

Sčítání lidu roku 2001 prokázalo poměrně rychlý pokles obyvatel, kteří se hlásí k relativně velkým náboženským společnostem. Všechny tři církve, které byly jmenovány výše s milionovou, resp. stotisícovou základnou, vykazují ztrátu těch, kteří se k nim hlásí, v desítkách procent. Mnohem méně je i těch, u nichž nebylo vyznání zjištěno. Naopak tradiční menšinové náboženské společnosti většinou vykazují mírný růst. Největší přírůstek mezi věřícími (více než dvouapůlnásobný) ovšem zaznamenala rubrika „ostatní“, která – jak již bylo řečeno – patrně zahrnuje sympatizanty u nás netradičních náboženských forem.

Otázka po náboženském vyznání předpokládá vědomou příslušnost k určité náboženské tradici. Za posledních deset let jsme však zaznamenali růst oblíbenosti náboženského života, který postrádá jakékoli ztotožnění s jednou náboženskou tradicí, jedním vyznáním či jednou náboženskou skupinou. Spíš než o příslušnících náboženských společností pak hovoříme o *klientech spirituálních středisek*, která uspokojují poptávku po náboženských zážitcích či náboženských odpovědích (3.19). Je pravděpodobné, že i tito věřící našli své místo ve výše zmíněné rubrice „ostatní“.

Příslušníkům všech vyznání i zájemcům o jakoukoli formu náboženského života Česká republika poskytuje náboženskou svobodu. Deklaruje ji Listina základních práv a svobod nejprve zárukou svobody vyznání. V článku 15 uvádí, že „svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru, anebo být bez náboženského vyznání.“ Článek 16 pak zaručuje i svobodu projevu náboženského přesvědčení slovy:

Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

Ve druhém odstavci téhož článku je pak zaručena i svoboda náboženských institucí:

Církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.

Listinu základních práv a svobod cituje Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností z 27. 11. 2001, který vyšel ve Sbírce zákonů pod číslem 3/2002. Ačkoli je hlavním účelem tohoto zákona úprava postavení náboženských společností v ČR, je třeba připomenout, že náboženské skupiny mohou v ČR působit i mimo rámec tohoto zákona. Ke své existenci nemusí být v postavení právnické osoby, popř. mohou být v postavení jiné právnické osoby než církve či náboženské společnosti. Mohou být státními úřady registrovány jako nadace, obecně prospěšné společnosti, spolky nebo dokonce (a to

je nejčastější případ) jako občanská sdružení. Jinými slovy, pro existenci skupiny osob, které spojuje stejné náboženské přesvědčení, není nutné, aby tato skupina byla českým státem registrována jako církev nebo náboženská společnost podle zákona 3/2002.

Tento zákon stanovuje podmínky pro získání právního postavení církve nebo náboženské společnosti ve svém pátém paragrafu. Výslovně uvádí, že „vznikat a vyvíjet činnost nemůže církev a náboženská společnost, jejíž činnost je v rozporu s právními předpisy“, jejíž učení nebo činnost ohrožuje práva, svobody a rovnoprávnost občanů, je v rozporu s principy lidskosti atp. V odstavci c) je pak uvedeno, že vzniknout a působit dále nemůže taková náboženská společnost, která:

...omezuje osobní svobodu osob zejména tím, že využívá psychický a fyzický nátlak k vytvoření závislosti, která vede k fyzickému, psychickému, ekonomickému poškozování těchto osob a jejich rodinných příslušníků, k poškozování jejich sociálních vazeb, včetně omezování psychického vývoje nezletilých a omezování jejich práva na vzdělání, zabráňuje nezletilým přijmout zdravotní péči odpovídající zdravotním potřebám, nebo (v odstavci d') je utajována vcelku nebo v některých částech...

Formulace odstavce c) a částečně i d) je diskutabilní zvláště vzhledem nejasnému obsahu slov „nátlak“, „závislost“, „poškozování“ apod. Kritici zákona právem poukazují na možnost zneužití takového paragrafu proti některým náboženským skupinám. Tento český zákon je zjevně inspirován rovněž široce diskutovaným francouzským zákonem „proti sektám“ ze 30. 5. 2001. Francie tímto zákonem reagovala na několik šokujících událostí hromadných vražd a sebevražd, k nimž došlo v devadesátých letech minulého století v několika náboženských skupinách. Veřejným míněním obyvatel západní Evropy tehdy zvláště otřásl tři vlny vražd a sebevražd příslušníků Řádu Chrámu Slunce ve Švýcarsku, Francii a Kanadě v letech 1994–1997.

Kromě výše uvedených kvalitativních podmínek pro uznání církve nebo náboženské společnosti ze strany státu stanovuje český zákon 3/2002 také podmínku tří set podpisů dospělých lidí, které se k dané náboženské společnosti hlásí. Musí to být buď občané ČR, nebo cizinci s trvalým pobytem na území ČR. Podle této právní normy byla roku 2002 zaregistrována Církev Křesťanská společenství (1.4.10.1), Obec křesťanů (3.14.2), Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny – hnutí Haré Krišna (5.2.3) a Česká hinduistická náboženská společnost (5.2.9).

V dalších paragrafech přiznává zákon 3/2002 zvláštní práva některým náboženským společnostem. Je to právo vyučovat náboženství na státních školách, které zaručuje již Listina základních práv a svobod; právo vykonávat duchovenskou činnost v ozbrojených silách a na místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranná léčba a ochranná výchova; právo na finanční zabezpečení;

právo uzavírat sňatky, zakládat školy a zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovních.

Tato práva byla přiznána církvím a náboženským společnostem, které byly registrovány státem před přijetím tohoto zákona. Jedná se o jedenadvacet společností, z nichž se naprostá většina (20) hlásí k nějaké formě křesťanské tradice a pouze jedna reprezentuje tradici jinou, judaismus. Jde o tyto náboženské organizace: Apoštolskou církev v České republice (1.4.10.1), Bratrskou jednota baptistů (1.4.4), Církev adventistů sedmého dne (1.4.8.3), Církev bratrskou (1.4.6), Církev československou husitskou (1.3.3), Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (1.4.8.1), Církev řeckokatolickou (1.3.2), Církev římskokatolickou (1.3.1), Českobratrskou církev evangelickou (1.4.2), Evangelickou církev augsburského vyznání v České republice (1.4.1), Evangelickou církev metodistickou (1.4.6), Federaci židovských obcí v České republice (2.2), Jednotu bratrskou (1.4.5), Křesťanské sbory (1.4.7), Luterskou evangelickou církev augsburského vyznání v České republice (1.4.1), Náboženskou společnost českých unitářů (1.4.4), Náboženskou společnost Svědkové Jehovovi (1.4.8.4), Novoapoštolskou církev v České republice (1.4.8.2), Pravoslavnou církev v českých zemích (1.2), Slezskou církev evangelickou augsburského vyznání (1.4.1) a Starokatolickou církev (1.3.3).

K této skupině církví a náboženských společností mohou být připojeny další po splnění několika podmínek. K těm nejdůležitějším patří desetiletá existence jako státem registrované náboženské společnosti a zveřejňování výročních zpráv po dobu deseti let. K návrhu na přiznání výše uvedených zvláštních práv musí náboženská společnost připojit kromě jiného i podpisy tolika osob, hlásících se k této náboženské společnosti, kolik činí jedno promile počtu obyvatel ČR. Výjimka ze splnění těchto poměrně obtížných podmínek může být udělena těm náboženským společnostem, které reprezentují významné světové náboženství s dlouhou historickou tradicí.

I tato část zákona 3/2002 byla veřejně kritizována kvůli obtížnosti, s níž lze zvláštních práv dosáhnout. Nejvíce kritiky ale vzbudily pasáže zákona, které nedovolovaly církvím a náboženským společnostem zřizovat charitativní organizace. Tyto pasáže Ústavní soud dokonce zrušil ještě v roce přijetí zákona.

Právní postavení církví a náboženských společností, jak je upravuje výše zmíněný zákon, odráží současné společenské postavení náboženských skupin v ČR. Česká společnost je na jedné straně velmi tolerantní ve věci náboženství a nedochází v ní k omezování náboženských práv a svobod. Náboženským menšinám (včetně křesťanů, neboť i ti jsou v české populaci menšinou) se dostává přibližně proporční podpory ze strany veřejnoprávních médií. Některá náboženství (buddhismus) se zdají být v současné české společnosti vysloveně populární, vůči jiným (islámu) přetrvávají předsudky, v některých případech živěné chybnou

interpretací mezinárodních událostí. Je ovšem možné očekávat, že vztah české společnosti k náboženským menšinám se bude měnit v souvislosti s pravděpodobným zvýšením přistěhovalectví rodilých příslušníků jiných náboženství v příštích letech.

Výše pojednaný zákon kromě tolerance a důrazu na osobní svobody občanů odráží na druhé straně také ostražitost společnosti před výhodami náboženských organizací (jak se projevilo v případě omezení vzniku náboženských charitativních zařízení). Na odpor veřejnosti vůči státnímu příspěvku na platy duchovních zareagovaly některé církve odmítnutím této pomoci (několik dalších ho odmítá zásadně z teologických důvodů).

Uvedený zákon odráží i opatrnost české společnosti ve vztahu k fenoménu sekt. Širokou shodu ve společnosti nalezneme ve vnímání nebezpečí zneužití náboženství, které může v extrémních případech vést až k událostem, zmíněným výše v souvislosti s francouzským zákonem „proti sektám“. Je zcela pochopitelné, že se společnost tomuto nebezpečí brání označením jeho potenciálních zdrojů pejorativním slovem „sekta“.

Česká společnost, nábožensky chladná a nepříliš zvyklá na rovnoprávné soužití s jakýmkoli menšinami, je ovšem také náchylná k hysterickému nálepkování slovem „sekta“ všech neobvykle se projevujících náboženských skupin. Je patrně otázkou zrání české společnosti, do jaké míry bude schopna tomuto pokušení odolat, aniž by se vyhnula odpovědnosti rozlišovat náboženské skupiny, které ji mohou obohatit, od těch, které ji ohrožují.

Pocit ohrožení ale není jedinou reakcí české společnosti na náboženský pluralismus. V posledních letech jsme mohli zaznamenat silnou poptávku veřejnosti po smíření mezi náboženstvími, které je v globalizovaném světě chápáno stoupajícím počtem lidí jako nutnost. Nejzřetelněji tuto nutnost formulovalo Prohlášení ke světovému étosu, přijaté druhým Parlamentem světových náboženství 4. září 1993 a zformulované německým katolickým teologem HANSEM KÜNGEM (* 1928). Světový étos obsahuje závazek vzdát se násilí, žít s úctou ke všemu živému, usilovat o spravedlivý světový hospodářský systém, být tolerantní a uznávat rovnoprávnost muže a ženy. V návaznosti na Küngovu práci působí v České republice Nadace světový étos – Centrum Prokopius. Nadace pod vedením vysokoškolského učitele filozofie KARLA FLOSSE (* 1926) kromě jiného pořádá ve svém sídle – v městě Sázavě – každý rok letní filozofickou školu.

Küngova řada *Křesťanství a světová náboženství* vyšla česky ve čtyřech svazcích. Doplní je český překlad knihy jeho žáka KARL-JOSEFA KUSCHELA (* 1948), motivující k vytváření tzv. abrahamovské ekumeny, tj. prostoru pro mezináboženský dialog judaismu, křesťanství a islámu. Pro vytváření atmosféry smíření mezi náboženstvími mají tato díla zásadní význam.

Základní myšlenky pro velké Küngovo úsilí na poli mezináboženského dialogu bezpochyby poskytl II. vatikánský koncil (1962–1965) přijetím dokumentů, které se zabývaly nekřesťanskými náboženstvími. Kromě okrajové, i když velmi důležité zmínky ve věroučné konstituci o církvi *Lumen gentium* z roku 1964, to byla hlavně deklarace o vztahu církve k nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate* z roku 1965. Na přípravě obou těchto dokumentů se rozhodujícím způsobem podílel německý katolický teolog KARL RAHNER (1904–1984).

Myšlenky II. vatikánského koncilu v tomto směru rozvedl i papež JAN PAVEL II. (* 1920) kontakty s představiteli jiných náboženství a dalšími akcemi. Zvláště významné bylo v tomto směru setkání představitelů nekřesťanských náboženství k modlitbám za mír v italském Assisi (poprvé roku 1986).

Setkání v Assisi se stalo vzorem pro setkání českých náboženských představitelů k modlitbám během války v Bosně a Hercegovině roku 1994. Téhož roku se na pražské Karlově univerzitě konalo mezinárodní sympozium Křesťanství–judaismus–islám za účasti přednášejících ze všech tří náboženských okruhů.

Deklarovat smíření mezi náboženstvími se také pokoušeli organizátoři reprezentativních setkání Forum 2000, která se konala v letech 1997–2001 v Praze. Byla iniciována tehdejšími českými prezidentem VÁCLAVEM HAVLEM (* 1936) a americkým židovským spisovatelem ELIE WIESELEM (* 1928). Na tzv. multireligiózním shromáždění roku 2001 pronesl Václav Havel výzvu k vytvoření velké duchovní koalice, která by se shodla na základních etických hodnotách a společně by je prosazovala. Tento návrh stejně jako celková atmosféra Fora 2000 ovšem vedla některé náboženské představitele k obavám, že cenou za takto chápané smíření by mohla být identita jejich náboženství.

Plný respekt k odlišnostem jednotlivých náboženství vyjadřovala setkání za účelem mezináboženského dialogu, pořádaná na přelomu tisíciletí Českou křesťanskou akademií (1.5.1) a moderovaná jejím prezidentem TOMÁŠEM HALÍKEM (* 1948). Poněkud rozpačitě naopak působí mezináboženská setkání, která čas od času pořádají příznivci indického duchovního vůdce (5.2.9) *svámího* MAHÉŠVARÁNANDY (* 1946). Zdají se totiž být především propagací jeho osoby. Jím inspirovaná společnost Jóga v denním životě (5.2.9) naposled uspořádala mezináboženské setkání Světlo pro mír v prosince 2001 za účasti asi tisíce Pražanů.

Kromě mezináboženského dialogu představitelů náboženství existuje již několik let skupina, která se pokouší o dialog na úrovni věřících mimo oficiální struktury. Na činnosti těchto mladých lidí, nazvané **Sdílení**, se podílejí hlavně muslim MUHAMMAD ABBÁS (* 1964) a katolík VÍT MACHÁLEK.

Další iniciativy mezináboženského dialogu se soustředí na vztah křesťanů a židů. Především je to **Společnost křesťanů a Židů**, založená již roku 1991. Od počátku společnost vydává *Zpravodaj Společnosti křesťanů a Židů*. Předsedou

Společnosti je ROBERT ŘEHÁK. Podobné zaměření má i **Klub přátel Židů** shromažďující se kolem učitele biblistiky na Katolické teologické fakultě Jihočeské univerzity JAROSLAVA ŠÝKORY (* 1962). Od roku 2000 Klub vydává časopis *Šinuj*.

Plošnou kritikou náboženství, ale hlavně zápasem proti vlivu církve na stát a společnost (tedy proti klerikalismu) se zabývá **Volná myšlenka – humanistické a etické sdružení občanů bez vyznání**. Na našem území vzniklo volno-myšlenkářské hnutí již roku 1904 a vrchol svého působení prožilo v době mezi světovými válkami. Sdružení se kromě kritiky náboženství zabývá i politickými tématy – globalizací, vztahem Čechů a Němců apod. Volná myšlenka má regionální kluby v šesti českých a moravských městech a od roku 1994 vydává časopis *Maják*. Předsedou je FRANTIŠEK FABIAN.

Dění na současné české náboženské scéně není jen prožíváno, zákonně upraveno, diskutováno, usměrňováno ke smíření a dialogu a kritizováno, ale také odborně studováno. Přednášky o současném náboženství se konají na Fakultě humanitních studií Univerzity Pardubice, na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy, v Ústavu religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, na Filozofické fakultě Ostravské univerzity, na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a na dalších vysokých školách. Akademický rozhled po současné náboženské scéně mají zvláště vysokoškolští učitelé VLADIMÍR ŠILER (* 1950), TOMÁŠ NOVOTNÝ (* 1952), IVAN O. ŠTAMPACH (* 1946) a DUŠAN LUŽNÝ (* 1964).

Rozsáhlý archiv a knihovnu, která se týká současné náboženské scény, spravuje a doplňuje občanské sdružení **Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů** se sídlem v Praze 5, Nádražní 17. Předsedou společnosti, založené roku 1993, je Tomáš Novotný. Společnost uspořádala již desítky pravidelných seminářů, na nichž veřejnosti představuje osobnosti současné české i světové náboženské scény a umožňuje vést s nimi dialog. Osvětě slouží také přednášková činnost. Společnost poskytuje veřejnosti bezplatnou informační a poradenskou službu. Podobné zaměření, ačkoli méně rozsáhlou činnost má i **Poradna o náboženských sektách** při Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Na současnou náboženskou scénu je zaměřen populárně odborný čtvrtletník *Dingir*, který vychází od roku 1998 ve stejnojmenném soukromém podniku. Články o současném náboženském životě příležitostně přináší i religionistický časopis *Religio* a orientalistický časopis *Nový Orient* (který vydává Orientální ústav Akademie věd ČR). Od roku 2003 vychází v brněnském Centru pro studium demokracie a kultury časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život *Teologie & Společnost*, který navazuje na osm ročníků *Teologického sborníku*, vycházejícího do roku 2002.

Literatura: *sčítání lidu*: <http://dw.czso.cz>; *Listina základních práv a svobod*: Ústava (2002); *právní norma*: Sbírka zákonů (2002); Tretera (2002); *kriticky o zákonu 3/2002*: Štampach (2002b); o současném náboženském životě: Lužný (1997); Vojtíšek (1999); Štampach (1998), str. 138–162; *o sektářství*: Štampach (1998), str. 163–177; Vojtíšek (1999), str. 17–31; *o monoteistických náboženstvích*: Pavlincová (1994); *mezináboženský dialog*: Küng (1992); Küng a Ess (1998); Küng a Ching (1998); Küng a Bechert (1997); Küng a Stietencron (1997); Küng a Kuschel (1997); Kuschel (1997); *Slovník židovsko-křesťanského dialogu* (1994); Baumann (2000); Tycho (2001), str. 132–138; *Společnost křesťanů a Židů*: <http://www.etf.cuni.cz/skz>; <http://www.etf.cuni.cz/skz>; *Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů*: <http://www.sekty.cz>; Dingir: <http://www.dingir.cz>.

1 Křesťanství

Křesťanství je monoteistické náboženství, které vzniklo na půdě judaismu (2. kap.) v období, do něhož později křesťané umístili počátek svého letopočtu. Za očekávaného mesiáše (slovo *mesiáš* je odvozeno z hebrejštiny ve významu „pomazaný“, tj. panovník) považovali někteří tehdejší Židé tesaře JEŽÍŠE Z NAZARETU (asi 7 př. Kr. – asi 29 po Kr.) a stali se jeho učedníky. Ježíš ale byl jako nepřijatelný náboženský reformátor odsouzen židovskými představiteli a popraven římskými vládci a brzy po jeho smrti začali být jeho židovští učedníci pronásledováni. Nicméně v průběhu staletí se křesťanství stalo nejrozšířenějším náboženstvím světa s asi 1,5 miliardy příslušníků.

Jeden z nejvýznamnějších Židů, kteří považovali Ježíše za mesiáše, byl PAVEL, dříve SAUL Z TARSU (po roce 1 po Kr. – asi 64 po Kr.). Mezi židovskými křesťany prosadil misijní působení mezi Nežidy a založil několik křesťanských sborů na různých místech Římské říše mimo Palestinu. Titul *Christos*, jímž byl Ježíš cten svými řecky mluvícími následovníky a jehož význam je totožný s významem slova *mesiáš*, dal prvním křesťanům jméno. Díky svému vynikajícímu vzdělání se Pavel stal prvním teologem vznikající křesťanské církve (slovo *církev* pochází z řeckého výrazu *kyriaké ekklésia* = shromáždění Pána). Ve svých spisech, které se později staly součástí křesťanského kánonu (sbírky posvátných textů, považovaných za pravověrné), zdůrazňoval osvobození těch, kdo věří v Ježíše jako v mesiáše, od předpisů judaismu. Tím v podstatě završil rozchod křesťanství s judaismem.

Pro svůj posvátný spis používají křesťané stejného názvu jako Židé – *Bible*. Křesťanská Bible je ale rozsahem větší. Obsahuje jednak židovskou Bibli, která je tvořena 39 spisů a která byla přijata Židy jako Psaný zákon asi roku 90 po Kr. (2. kap.). Tuto židovskou Bibli křesťané nazývají *Stará smlouva* nebo *Starý zákon*. Za součást Starého zákona ovšem považují ještě šest dalších židovských knih, které se při kanonizaci kolem roku 90 po Kr. do Psaného zákona nedostaly. Z křesťanů mají pouze protestanti (1.4) Starý zákon v rozsahu židovské Bible. Ke Starému zákonu pak všichni křesťané připojují *Nový zákon*, resp. *Novou smlouvu*, která hovoří především o Ježíši z Nazareta. Nejvýznamnější mezi 27 knihami Nového zákona jsou evangelia – čtyři navzájem se doplňující zprávy o Ježíšově

působení. Všechny knihy Nového zákona byly zřejmě sepsány nejpozději na konci prvního století po Kr. Rozhodnutí, které z knih budou platit za Boží slovo, tedy za vnuknutí Božím Duchem, však církev učinila podstatně později (definitivně až ve 4. století).

Na základě víry v Boha jako Otce všech lidí, v jeho Syna Ježíše jako zachránce lidí z trestu za mravní přestoupení a v Ducha jako nástroj Božího působení jsou křesťané pokřtěni. Tím se stávají příslušníky místní křesťanské obce, s níž se podílejí na bohoslužbě (nejdůležitější bohoslužba se koná ve sváteční den – v neděli) a na její charitativní a misijní činnosti. Místní obce anebo jejich svazky (diecéze či eparchie) jsou vedeny biskupy (slovo pochází z řeckého výrazu *episcopos* = strážce či dozorce).

Jako nová společenská síla bylo křesťanství zpočátku v Římské říši pronásledováno. Až ediktem milánským (313) císaře KONSTANTINA VELIKÉHO (275–337) bylo povoleno jeho veřejné vyznávání. Na konci 4. století se stalo státním náboženstvím obou částí Římské říše.

Od 4. století církev sice upevňovala své postavení v římské společnosti, ale také usilovně zápasila o jasnou formulaci víry a o svou jednotu. K tomuto zápasu o precizní formulace ji donutila odstředivá hnutí, která byla církví považována za nepravověrná a ohrožující podstatu křesťanství. Na tzv. ekumenických (tj. všeobecných) koncilech, konaných od 4. do 9. století, byla detailně rozpracována nauka o Ježíši, o Boží trojedinosti (Bůh Otec, Syn Ježíš a Duch Svatý), o církvi a o dalších tématech. Mezi teology prvních křesťanských staletí (tzv. církevními otcí) vyniká TERTULLIÁN (asi 160–200), jenž ovlivnil nauku o Kristu a o Boží Trojici a vynikl jako obhájce křesťanského učení proti gnozi, dále Řehoř z Nyssy (331–394) či Augustin (354–430), biskup z Hippo, z jehož díla má dodnes velký vliv teologicko-filozofický traktát *O obci Boží* či popis jeho duchovní cesty *Vyznání*.

Důsledkem teologického třebení v 5. století byl vznik dodnes existujících samostatných církví, které působily většinou na samých hranicích římského impéria – v Etiopii, Arménii, Indii apod. Souhrnně se označují jako **starobylé východní církve**.

Změna postavení křesťanské církve, k níž došlo ve 4. století, a její sejetí s římským státem podnítily novou vlnu zájmu o život plně zasvěcený Bohu. Vzniká **hnutí asketů a poustevníků**. Vzorem poustevnictví se stal ANTONÍN VELIKÝ (ANTONÍN POUSTEVNÍK, asi 252–356). Z poustevnických společenství vznikaly již ve 4. století kláštery, pro něž formuloval první řehole (tj. duchovní pravidla) BAZIL VELIKÝ (asi 330–379). Tato řeholní tradice je živá zvláště ve východních církvích, v tzv. východních starobylých církvích, v pravoslavné církvi (1.2) a řeckokatolické církvi (1.3.2). Na Západě se naopak více prosadila řehole BENEDIKTA

z NURSIE (asi 480 – asi 547). Vedle ní formuje život západních křesťanských mnichů a mnišek řehole výše zmíněného biskupa Augustina a řehole FRANTIŠKA Z ASSISI (asi 1181–1226) z doby vrcholného středověku. Řeholní život se v západním křesťanství po reformaci nadále rozvíjel jen v římskokatolické církvi (1.3) zásluhou např. řehole IGNÁCE Z LOYOLY (1491–1556), zatímco mezi protestanty (1.4) téměř vymizel. Reformace totiž kritizovala mnišství hlavně pro nebezpečí hromadění zbožných zásluh a pro jeho oddělení od běžného života.

Typickým řeholním společenstvím (1.3.1.1) je společenství mnichů nebo mnišek. Mnišství je v křesťanství přístupné všem, kdo na sebe vezmou závazek chudoby, čistoty (tj. celibátu) a poslušnosti, splní podmínky zkušební doby a noviciátu a vykonají řeholní sliby. Místem společného života jak mnichů, tak mnišek jsou kláštery (v pravoslavném křesťanství zvané *lávry* nebo *monastýry*), vedené opatem, příp. převorem (mužské kláštery) či abatýší, příp. převorkou (ženské kláštery). Od poloviny 16. století byl řeholní život římskokatolické církve rozšířen o tzv. kongregace, společenství, zřízená ke zvláštním úkolům ve světě (jako např. salesiáni k péči o mládež).

Když se necelé století po rozdělení Římské říše její západní část zhroutila pod náporom germánských kmenů (roku 476), ukázalo se, že církev tvoří pevnou, samostatnou strukturu. Byla tak schopna zprostředkovat římskou kulturu vítězným, ale méně civilizovaným národům. Ve zmaticích následujících staletí upadla vážnost občanské správy a rostla moc duchovenstva, zvláště biskupů, pověřených správou jednotlivých diecézí. Rozdíl v postavení církve v nových státech na západě Evropy od postavení církve v Byzantské říši spolu s rozpory přetrvávajícími od prvních koncilů a s dalšími okolnostmi způsobily rozkol, k němuž se schylovalo už několik staletí: roku 1054 se po vzájemné exkomunikaci svých představitelů rozešlo východní a západní křesťanstvo. Východní, **pravoslavné křesťanství** (1.2) je tvořeno 15 samostatnými církvemi, které vzájemným uznáním vytvářejí jedno společenství.

Zásluha západní církve o konsolidaci evropské společnosti se projevila v jejím politickém vlivu, s nímž po celou dobu středověku usilovala o společenskou dominanci. Tento zápas z ní vytvořil pevně strukturovanou hierarchickou organizaci. Centralistickou strukturu církve symbolizoval římský biskup, který byl sice tradičně považovaný za prvního mezi stejně postavenými biskupy, ale postupně dosáhl zcela výlučného postavení. To bylo zdůvodňováno tím, že římský biskup je nástupcem Ježíšova učedníka PETRA († asi 64), o němž se předpokládá, že byl vůdčí postavou prvních křesťanů po Ježíšově smrti. Na konci 11. století začal být římský biskup nazýván papežem (z latinského *papa* = otec) a byly mu svěřeny rozsáhlé pravomoci nejen v oblasti církevní správy, ale i ve věcech víry.

Systematické a racionální uspořádání západní církve bylo podpořeno i hlavním teologickým a filozofickým myšlenkovým směrem středověku – scholastikou. Její vrchol představuje TOMÁŠ AKVINSKÝ (asi 1225–1274), který pro západní kulturu objevil řeckého filozofa a přírodovědce ARISTOTELA (384–322).

Světská moc církve, kompromitující základní ideje křesťanství, vzbuzovala mezi křesťany touhu po reformě. Tato touha se projevovala zvláště ve 12. a 13. století v řeholních společenstvích, zakládaných pro duchovní obnovu církve. Na konci středověku církev čelila reformním hnutím, která považovala za nebezpečná (např. českému husitství), i za cenu násilí. Tento neudržitelný stav kulminoval tzv. reformací a vznikem **protestantismu** (1.4) v 16. století.

Oddělení protestantských křesťanských společenství byla římská církev nucena nově formulovat svou nauku i učinit změny ve svém zřízení. Stalo se to na tridentském koncilu (1545–1563).

V kontrastu ke vznikajícímu protestantismu se tak konstituoval **katolicismus** (1.3). Svým názvem se sice přihlašuje k obecnosti (katolicitě) prvotního, nerozděleného křesťanství, ale fakticky akceptuje existenci tzv. nekatolických církví, tj. pravoslavných a protestantských. Celkový počet křesťanů patrně přesahuje 1,6 miliardy, což je více než čtvrtina lidstva. Z tohoto počtu je téměř jedna miliarda příslušníků římskokatolické církve, více než 400 milionů protestantů a téměř 200 milionů pravoslavných křesťanů. O katolicismu (1.3), pravoslaví (1.2) i protestantismu (1.4) pojednáme v samostatných kapitolách.

Ačkoli v samých základech křesťanství se připouští možnost různého náboženského života i různých způsobů správy křesťanských společenství, křesťané se pokoušeli vzájemnému oddělování a rozpadu do menších církevních útvarů vzdorovat. Po staletích, v nichž toto úsilí mělo často i násilnou podobu, se ve 20. století zformovalo **ekumenické hnutí** (1.5), které se pokouší přispívat k respektu a spolupráci mezi jednotlivými křesťanskými církvemi.

Stejně jako je tomu u jiných náboženství, má i křesťanství tradici osobních náboženských zážitků, při nichž je věřící jakoby oddělen od vnějšího světa. Snad právě z řeckého slova *myein*, jímž se toto vnitřní uzavření popisuje, je odvozen pojem **mystika** s významem hledání způsobu, jak těchto zážitků dosáhnout a jak je popsat. Mystické zážitky nastávají nejčastěji o samotě, v askezi a pomocí pohroužení do sebe, usebrání, vnitřního nazírání, kontemplace, rozjímání, meditace, modlitby apod. Tato praxe může vést až ke stavu *extáze* (z řečtiny s významem „vytržení mimo mysl“). Poznání, které se mystikovi tímto způsobem otevírá, je jakoby z jiného světa: přesahuje běžné chápání prostoru a času a přináší vnitřní vhled, překonání logických rozporů apod. Je to jiné poznání než to, které vychází z tradované věrouky. Specificky mystickým zážitkem pak bývá vědomí

jednoty s božstvím, sounáležitosti s celým světem, bratrství, hluboké jistoty a klidu, všeprostupujícího míru, posvátné bázně či údivu apod.

S křesťanskou mystikou se setkáme nejpozději v mnišském prostředí 4. století, ale největší význam pro mystiku středověké církve měl cisterciácký mnich BERNARD Z CLAIRVAUX (asi 1090–1153). Jeho současnice HILDEGARDA Z BINGEN (asi 1098–1179), abatyše benediktinského kláštera, je známa nejen jako mystička, ale díky svému lékařskému umění je dodnes obdivována v kruzích ezoterického léčitelství (3.11). Velmi osobní, niterný ráz má mystika výše zmíněného Františka z Assisi, obohacená o motiv sounáležitosti s přírodou jako s Božím stvořením. Cestu mystice z klášterů do všedního světa připravil dominikán JOHANN ECKHART (1260–1327). Na tradici těchto a mnoha dalších středověkých mystiků v době po reformaci navázaly osobnosti jak na katolické, tak – v menší míře – na protestantské straně. Pro jejich vnitřní zážitky, které se ne vždy zcela kryly s běžnou církevní praxí, si středověké i novověké mystiky snadno přivlastňuje i ezoterická tradice (3.13).

Literatura: *texty:* Bible (1979); *o křesťanství:* Pavlincová (1994), str. 123–336; Frankielová (1996); Petrosillo (1998); *o počátcích křesťanství:* Eliade (1996), str. 294–319; *o starobylých východních církvích:* Polášek (2002); Filipi (1998), str. 45–57; *o církvi do reformace:* Eliade (1997a), str. 46–68, 90–114 a 177–214; Dawson (1994); *církevní dějiny:* 2000 let (1999); Franzen (1995), Fröhlich (1999); Dué a Laboa (1998); *mystika:* Mistr Eckhart (1993).

1.1 Křesťanství u nás

Křesťanská misie zasáhla území ČR ve druhé polovině 9. století. Roku 863 vyslal na Moravu byzantský císař Michal III. na žádost velkomoravského knížete RASTISLAVA († po roce 869) misionáře KONSTANTINA (později přijal jméno CYRIL, 827–869) a METODĚJE († 885). Při svém misijním působení používali části Bible a liturgické texty přeložené do staroslověnštiny a zapsané hlaholicí – písmem, které Konstantin vytvořil.

Po pádu Velkomoravské říše na počátku 10. století se moravské i české území dostalo pod vliv západního křesťanství, jehož bohoslužebným jazykem byla latina. Používání slovanského jazyka v křesťanské bohoslužbě u nás postupně zaniklo. Ve druhé polovině 9. století byl pokřtěn přemyslovský kníže BOŘIVOJ (asi 853 – asi 889) i jeho manželka LUDMILA († 921). Mučednická smrt Ludmily i jejího vnuka VÁCLAVA († 935) založila druhou významnou českou křesťanskou tradici (vedle tradice cyrilometodějské).

Pražské biskupství vzniklo roku 973 za vlády BOLESLAVA II. († 999) péčí arcibiskupství v Mohuči (Meinzu), odkud také přišel první pražský biskup DĚTMAR († 982). Pro české křesťanství však měla větší význam osobnost druhého pražského biskupa VOJTĚCHA († 997). Jeho mučednická smrt přispěla ke vzniku další české křesťanské tradice. Koncem 10. století byly také zakládány nejstarší kláštery (benediktinské), které šířily nejen křesťanskou víru, ale staly se centry nové civilizace. Počet klášterů rychle vzrůstal a roku 1063 vzniklo v Olomouci druhé biskupství.

Dalším klíčovým obdobím českého křesťanství byla vláda zbožného panovníka KARLA IV. (1316–1378), jemuž se – kromě jiného – podařilo dosáhnout povýšení pražského biskupství na arcibiskupství. Prvním arcibiskupem se stal ARNOŠT Z PARDUBIC (1297–1364), druhým pak olomoucký biskup JAN OČKO Z VLAŠIMI († 1380), první český kardinál. Také u nás bylo 14. století obdobím snah o církevní reformu. Ohlas měly především mravní a sociální důrazy JANA MILÍČE Z KROMĚŘÍŽE (1320–1374) a německého kazatele KONRÁDA WALDHAU-SERA († 1369), který od roku 1363 působil v Praze.

Na přelomu 14. a 15. století se pod vlivem anglického učenice JOHNA WYCLIFFA (JANA VIKLEFA, † 1384) vyhrlo napětí, které snaha o reformu a odpor proti ní vyvolávaly. Vůdcové západní církve se sice sešli na kostnickém koncilu v letech 1414–1418 kvůli reformám církve, které pociťovali jako nezbytné, ale postoje dvou českých učenců považovali za příliš radikální. Koncil proto odsoudil JANA HUSA (1371–1415) i JERONÝMA PRAŽSKÉHO (asi 1367–1416) k smrti upálením.

Husova smrt vyvolala v Čechách a na Moravě vlnu rozhořčení, která se po smrti krále VÁCLAVA IV. (1361–1419) obrátila proti jeho nástupci ZIKMUNDOVI LUCEMBURSKÉMU (1368–1437). Na podporu Husových myšlenek se zvedlo husitské hnutí, které navzdory bojům s vojsky věrnými papeži dovolilo Zikmundovi nastoupit na trůn až roku 1436. Tehdy začala platit tzv. kompaktáta, umožňující, aby v českém království žili jak husitští kališníci, tak katolíci, věrní Římu. Toto období náboženské tolerance trvalo až do porážky českých stavů na Bílé hoře roku 1620.

Částečná náboženská tolerance umožnila roku 1457 vznik **Jednoty bratrské** jako vrcholu českých snah o reformu křesťanské církve. Zakladatelé se vraceli k Bibli jako hlavnímu zdroji víry i života a v mravních otázkách navázali především na učení PETRA CHELČICKÉHO (asi 1390 – asi 1460). Ustanovením vlastního kněžstva se roku 1467 již zcela rozešli s kališnickou církví a vystavili se někdy větší, jindy a na jiných místech menší perzekuci. Pronásledování se vystupňovalo po bitvě na Bílé hoře a vyvrcholilo odchodem posledního biskupa JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO (1592–1670) a posledních členů Jednoty bratrské do exilu roku 1628. Předtím ovšem Jednota bratrská velmi obohatila nejen duchovní život, ale

i českou kulturu, např. unikátním překladem (dokončen roku 1588) a vydáním Bible kralické. Jazyk tohoto překladu se stal na několik staletí spisovnou normou. Současnou dědičkou Jednoty bratrské je církev moravských bratří (Unitas fratrum, tj. Jednota bratří – 1.4.5), působící na mnoha místech světa.

Rokem 1628, v němž byla na území Čech a Moravy definitivně vyloučena jiná než katolická víra, nastává období tzv. rekatolizace. Probíhala v některých případech násilně a znamenala značné omezení a zúžení náboženského a kulturního života, na druhou stranu obohatila české země o plody barokního umění. Duchovní monopol římskokatolické církve byl ukončen typicky osvícenským činem císaře JOSEFA II. (1741–1790), jímž bylo vydání *Tolerančního patentu* roku 1781. Tímto patentem bylo v habsburské říši povoleno pravoslaví (1.2) a protestantismus augsburského a helvetského vyznání (1.4.1). Josefínská doba oslabilá moc římskokatolické církve i rušením některých klášterů, církevních škol i kostelů.

Další přelomové období znamenal i pro většinové katolické křesťanství první vatikánský koncil (1869–1870) a příkré odmítnutí katolického modernismu (1.3.3) papežskou *encyklikou* z roku 1907. Roku 1877 začala i na českém území oficiálně působit **starokatolická církev** a zklamání modernisté špli k založení **Církve československé** (o obou církvích v 1.3.3). Kromě toho začaly u nás v poslední čtvrtině 19. století působit i misie zahraničních probuzeneckých církví (1.4.5) a již ve druhém desetiletí minulého století zakládali první společenství i **čeští pentekostalisté** (1.4.9). Svobodné politické poměry Československé republiky pak umožnily působení dalších křesťanských církví, a česká společnost tak dospěla k náboženskému pluralismu.

Druhou světovou válkou utrpěly české církve ztráty mezi duchovními; duchovní se také v některých případech zapojili do protifašistického odboje (nejznámějším případem je poskytnutí úkrytu parašutistům v pravoslavném kostele po atentátu na říšského protektora Heydricha roku 1942). Některé církve pak byly oslabeny i poválečným vysídlením československých Němců. Proti pomstychtivosti některých Čechů, která se po válce vybíjela i na českých Němcích, mělo odvahy protestovat jen několik evangelických teologů, inspirovaných postoji PŘEMYSLA PITTERA (1895–1976).

Ovšem až vláda komunistické strany mezi lety 1948–1989 považovala církve za úhlavní nepřátele. Brzy po roce 1948 začala pronásledovat jejich představitele (řada z nich byla odsouzena k mnohaleté ztrátě svobody a někteří následkem utrpení zahynuli), roku 1950 násilně zrušila kláštery (obnoveny mohly být až roku 1990) a odsoudila desítky řeholníků; omezováním občanských svobod trestala i kohokoli, kdo se k víře veřejně přihlásil. Prostřednictvím Úřadu pro věci církevní (byl zřízen roku 1949) vykonávala nad církvemi dozor. Zrušením spolkové činnosti byla zasažena menší křesťanská společenství (např. letniční –

1.4.10.1), která dříve nestála o status oficiálně uznané církve. Symbolickou postavou, pronásledovanou jak nacisty, tak komunisty, se pro české křesťany stal kardinál JOSEF BERAN (1888–1969).

Mimo schválené aktivity registrovaných církví nebyla povolena žádná náboženská činnost. Mimo zákon se tak ocitly různé samostatné církevní aktivity a rozpuštěny byly i náboženské spolky, např. Armáda spásy (1.4.9) nebo svědkové Jehovovi (1.4.8.4). Státní moc roku 1950 zlikvidovala Církev řeckokatolickou (1.3.2) tím, že ji převedla do Pravoslavné církve (1.2). K částečné obnově této církve došlo až roku 1968. V letech 1952–1956 byla zakázána činnost Církvi adventistů sedmého dne (1.4.8.3). Po přijetí zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem v roce 1949 rozhodovaly státní úřady o jmenování duchovních a o jejich počtu. Dělo se tak prostřednictvím institutu státního souhlasu. Tímto způsobem byly církve velmi účinně kontrolovány, neboť státní souhlas mohl být duchovnímu odebrán kdykoli a bez udání důvodu. Duchovenská činnost bez státního souhlasu pak byla trestným činem maření dozoru nad církvemi.

Tomuto represivnímu diktátu totalitního režimu se české církve nakonec podrobily. Vládnoucímu režimu se podařilo postupem let získat v církvích některé křesťany, ochotné ke kompromisům. Využíval k tomu jejich naivitu i strach. Se záměrem rozdělit kněžstvo a přimět ho k vyjádření loajality vůči státu bylo založeno **Mírové hnutí katolického duchovenstva** (působilo mezi lety 1951 a 1968), od roku 1971 až do roku 1989 existovalo jako jeho nástupce **Sdružení katolických duchovních Pacem in terris**. Prostorem, v němž mohli protestantští a katoličtí duchovní vyjádřit svou loajalitu vůči deklarované snaze režimu o mír a sociální spravedlnost, se stala Křesťanská mírová konference, založená roku 1958. Jejím prvním předsedou byl významný evangelický teolog JOSEF LUKL HROMÁDKA (1889–1969). Angažoval se ve prospěch dialogu křesťanství s marxismem až do doby, kdy ho zklamal vývoj československé společnosti po roce 1968.

Navzdory dohledu státních orgánů i ochotě některých příslušníků ke kompromisům vytvářely církve i v době totalitního režimu relativně svobodné prostředí. Křesťanům se v několika případech podařilo formulovat otevřený odpor proti politické a duchovní nesvobodě. Např. v Českobratrské církvi evangelické (1.4.1) vzniklo roku 1963 protestní hnutí **Nová orientace**, českobratrští evangelíci a katolíci tvořili nezanedbatelnou část aktivistů **Charty 77**, křesťané se podíleli na tzv. bytových seminářích, někteří katoličtí křesťané se připojili k ilegální, ale svobodné tzv. skryté církvi. I oficiální představitelé římskokatolické církve se odvážili připravit roku 1987 Desetiletí duchovní obnovy. Symbolem počáteční ochoty ke kompromisům a pozdějšího statečnějšího postoje je kardinál FRANTIŠEK TOMÁŠEK (1899–1992).

Nejzajímavější kapitolou ilegálních křesťanských aktivit v době vlády komunistické strany je bezesporu tzv. **skrytá církev**, nazývaná též mlčící či podzemní. Tato tajná římskokatolická struktura vznikla na konci šedesátých let díky knězi a později biskupu FELIXI MARIA DAVÍDKOVI (1921–1988). Ve skryté církvi bylo postupně vysvěceno několik biskupů a desítky kněží. Z pohledu celé římskokatolické církve byly některé činy skryté církve diskutabilní, či dokonce nepřijatelné, např. svěcení žen na kněze od roku 1970. Kvůli některým aspektům činnosti skryté církve nebyli její kněží po roce 1989 zařazeni do oficiální církevní struktury automaticky, a skrytá církev proto nadále – byť v omezené míře – působí.

Období po roce 1989 přineslo ohromný nárůst aktivit doposud působících církví, dále možnosti ekumenické spolupráce křesťanů v dosud uzavřených oblastech (médiu, armáda, vězeňství apod. – 1.5.1) a také vznik nových církevních útvarů jak domácích, tak prostřednictvím zahraničních misí. Přesto jsou křesťané v ČR menšinovým náboženstvím (tvoří celkem méně než 30 % obyvatelstva). Jejich počet navíc soustavně klesá, ačkoli tento pokles spíše znamená strukturální změny: počet členů menších církví a praktikujících křesťanů ve velkých církvích patrně mírně stoupá.

Literatura: *sebeprzedstavení křesťanství*: <http://www.cirkve.cz>; <http://www.krestanstvi.cz>; <http://www.christnet.cz>; <http://www.vira.cz>; <http://www.krestan.cz>; *české církevní dějiny*: Kadlec (1991); *situace křesťanů v době komunismu*: Tretera (2002), str. 42–52; Vaško (1990); Vopatný (1998); Fiala a Hanuš (1994); Casaroli (2001).

1.2 Pravoslavné křesťanství

Jako pravoslaví se označuje náboženský život patnácti samostatných církví, které vzešly z východní části církve po jejím rozdělení roku 1054. Západní a východní část do té doby v podstatě jednotné křesťanské církve se totiž dlouhá staletí odlišovaly v mnoha oblastech, daných různým kulturním prostředím i historickým vývojem. Západní část např. vždy tíhla více k dogmatickému stanovení obsahu víry, východní spíše k jejímu vnitřnímu prožívání, západní k racionálním úvahám, zatímco východní ponechávala větší prostor tajemství, západní k činům víry, východní spíše k rozjímání apod. Bezprostřední příčinou dlouho zrajícího rozkolu však byl spor o kompetence římského biskupa a obava východní části církve, že západní se příliš odchýlila od nejstarší křesťanské tradice.

Právě důraz na uchování tradice církevních otců a prvních křesťanských koncilů charakterizuje pravoslaví dodnes. Uchováním této tradice se ovšem nemyslí jen nechuť cokoli přidávat k formulacím víry, které v této době vznikly, ale pře-

devším uchování tradičního, a tedy správného způsobu bohoslužby (řecká slova *orthos* a *doxa* znamenají správnou oslavu). Být křesťanem znamená v pravoslaví především účastnit se bohoslužebného dění. Zbožnost má v pravoslavném křesťanství často rozjímavý, niterný ráz. V bohaté pravoslavné symbolice mají přední místo *ikony*, jejichž prostřednictvím je prokazována úcta osobám a dějům, které zobrazují.

Bohoslužby jsou vedeny v mateřském jazyce (byť často v jeho archaické podobě), ale slovní projev v nich je vyhrazen kněžím. Ti jsou obvykle ženatí, oženit se ale musí před vstupem do kněžského stavu. Biskupové naopak žijí v celibátu a bývají vybíráni z mnichů. Mnišská tradice v pravoslaví je (na rozdíl od římskokatolického mnišství) v zásadě jednotná v tom, že se řídí pravidly (řeholí) BAZILA VELIKÉHO (330–379). Střediskem pravoslavného mnišství je poloostrov Athos, který má jako mnišská republika autonomní status v rámci Řecka. Rozjímavý, niterný ráz pravoslaví poskytuje dostatek prostoru pro mystiku i mimo mnišské komunity.

Pravoslaví se z byzantské říše šířilo především na sever a největší misijní úspěch zaznamenalo ve slovanských zemích. Do Moskvy (a na určitou dobu do Kyjeva) se také přesunulo duchovní centrum pravoslaví po dobytí Cařihradu Turky v roce 1453. Žádná instituce v rámci pravoslavného křesťanství nemá však pravomoc nad samostatnými (autokefálními) pravoslavnými církvemi. Ty se člení na *eparchie* (podobné diecézím katolické církve), v jejichž čele stojí biskupové. Celkový počet pravoslavných křesťanů se odhaduje asi na 130 milionů.

Pravoslavná církev se podílí na ekumenickém hnutí (1.5) a je ostatními křesťany přijímána. Určité problémy uprostřed křesťanstva vznikají tehdy, když na území s pravoslavnou většinou obyvatelstva působí jiné křesťanské církve. Jejich aktivita bývá pravoslavným duchovenstvem posuzována jako *proselytismus* (přetahování do jiné církve).

Jednou z autokefálních církví je i **Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku**. Navazuje na nadlouho přerušenu tradici východního křesťanství, kterou na naše území přinesli KONSTANTIN (827–869) a METODĚJ († 885). V 19. století vzrostl zájem o pravoslaví jednak díky ideji slovanské vzájemnosti, jednak díky pravoslavným přistěhovalcům. Formálně patřilo české území pod správu Srbské pravoslavné církve, větší pomoc českému pravoslaví ale přicházela z Ruska. Roku 1922 získala status státem uznaného náboženství Československá obec pravoslavná.

Výrazná pomoc československému pravoslaví se dostala v polovině dvacátých let minulého století. Do jeho čela byl zvolen MATĚJ PAVLÍK (1879–1942), bývalý římskokatolický kněz, který se před připojením k pravoslavné obci podílel na ustanovení Československé církve (1.3.3) a přijal pro své působení v této církvi

pravoslavné biskupské svěcení. Jako biskup GORAZD se ovšem od Československé církve odloučil. Pravoslavné křesťany pak dovedl k vytvoření samostatné eparchie v rámci Srbské pravoslavné církve a zemřel jako mučedník poté, co byl vyrazen úkryt československých parašutistů v pravoslavném chrámě v pražské Resslově ulici.

Ne všichni pravoslavní věřící v období mezi světovými válkami ale patřili pod správu srbské církve. V tehdejší Československu se odrazily těžké zápasy, jimiž pravoslavní křesťané tehdy procházeli. Na jedné straně se střetávala jejich konzervativní a modernistická křídla, na druhé straně bylo pravoslaví těžce postiženo komunistickým pronásledováním v Sovětském svazu. Vedle toho snad hrály roli i různé mocenské ambice. Kromě příslušníků pravoslavné církve pod srbskou *jurisdikcí* se proto někteří pravoslavní křesťané hlásili pod cařihradskou či moskevskou *jurisdikci*. Jiní se přihlásili k Ruské zahraniční pravoslavné církvi, která vznikla po rozchodu ruských emigrantů ve světě s moskevským patriarchátem, brutálně ovládnutým komunistickou mocí. Tato církev vybudovala první a nadlouho jediný československý pravoslavný monastýr v Ladomirově na východním Slovensku.

Pro druhé světové válce ovšem zbyla ze čtyř skupin československých pravoslavných fakticky pouze jediná – Gorazdova. Ta byla posílena tím, že se roku 1947 do Československa vrátilo z Ruska asi 40 tisíc volyňských Čechů převážně pravoslavného vyznání. Na začátku padesátých let k pravoslavné církvi komunistická vláda násilím přičlenila **řeckokatolickou církev** (1.3.2). V této těžké době (roku 1951) byla z politických důvodů československé pravoslavné církvi poskytnuta samostatnost (autokefality).

V současné době je představeným (metropolitou) Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku prešovský arcibiskup NIKOLAJ (MIKULÁŠ KOCVÁR, * 1927). V čele pražské eparchie stojí arcibiskup vладыka KRYŠTOF (RADIM PULEC), v čele olomoucko-brněnské eparchie vладыka SIMEON (RADIVOJ JAKOVLEVIČ). Českou a moravskou část církve administruje Metropolitní rada, která sídlí v Praze 6, Dělostřelecká 7. Pravoslavná bohoslovecká fakulta vznikla roku 1950 v Prešově, její detašované pracoviště v Olomouci vede univerzitní profesor PAVEL ALEŠ (* 1935). V Praze je zřízena katedra pravoslavné teologie na Husitské teologické fakultě UK. Vzdělávacím a školicím centrem je Pravoslavná akademie ve Vilémově. Ve vzdělávacím centru v Praze (při chrámu svatých Cyrila a Metoděje) vychází *Orthodox revue*. Pravoslavné publikace vydává i jihlavské nakladatelství Eliáš a knižní dílna Rubato v Hostinném.

Pravoslavné kláštery (monastýry) vznikly po roce 1989 v Mostě, Chabařovicích, v Hrubé Vrbce na Hodonínsku (mužské) a ve Vilémově u Litovle (ženský). Charitativní činnost vykonává Česká pravoslavná Filantropie v Olomouci. K pra-

pravoslavné církvi se v ČR hlásí asi 20 tisíc křesťanů, pro něž vychází církevní časopis *Hlas pravoslaví* a *Pravoslavný teologický sborník*. Nepřehlédnutelný podíl na životě české pravoslavné církve mají cizinci, kteří u nás žijí.

Ruská zahraniční pravoslavná církev po roce 1989 svou činnost na našem území již neobnovila. Přesto u nás působí skupinka jejích příznivců včetně jednoho kněze.

Diskuse

Z hlediska západní demokratické společnosti se zdá být problematická pravoslavná tradice vytváření úzkého svazku církvi s národem, zvláště s jeho politickým vedením. Jednak se tímto svazkem (nazývaným *cézaropapismus*) otvírají možnosti k mocenskému zneužití církve a zároveň se církev vystavuje pokušení omezovat náboženský pluralismus mocenskými prostředky. Znepokojivým příkladem je postavení nepravoslavných církví a nekřesťanských náboženství v současném Rusku. České republiky se tato otázka netýká.

Literatura: *sebeředstavení*: Aleš (1993); <http://www.pravoslavnacirkev.cz>; <http://www.orthodoxia.cz>; <http://www.pravoslav.gts.cz>; *kriticky*: Filipi (1998), str. 19–43; Nekvinda (1999), str. 44–52; Polášek (2002).

1.3 Katolicismus

Katolicismem označujeme způsob křesťanského náboženského života a myšlení, který se utvořil na základech západního křesťanství v souvislosti s reformací a v reakci proti vzniku protestantismu v 16. století (1.4), tedy v souvislosti s rozdělením do té doby jednotné, papežem spravované západní církve. Kontinuitu s předreformačním západním křesťanstvím zachovala především církev, která v odporu k protestantismu zdůrazňuje svou katolicitu (všeobecnost) a věrnost římskému biskupovi a která je proto nazývána jako **katolická** (či přesněji **římsko-katolická** – 1.3.1). V průběhu staletí s ní vešly v unii některé původně pravoslavné (1.2) nebo starobylé východní církevní útvary. U nás je takovým společenstvím řeckokatolická církev (1.3.2). Do kategorie katolicismu zařazujeme také církve, které vznikly v poreformační době ze snahy obnovit římské katolictví a čelit jeho vývoji po Vatikánských koncilech (1.3.3).

1.3.1 Římskokatolická církev

Označení křesťanské církve za *katolickou* vyjadřovalo v prvních staletích křesťanského letopočtu jednotu, kterou spolu místní křesťanské obce tvořily. Postupem času se však v obcích v západní části Římské říše za symbol této jednoty začalo považovat přední postavení biskupa v Římě. Označení *katolická církev* se tak stalo synonymem pro „římskokatolickou církev“, tj. církev, která uznává přední postavení římského biskupa (později nazývaného papež). Papežova role a pravomoci dodnes zůstaly jednou z nejvýznamnějších charakteristik, které římskokatolickou církev odlišují od ostatních křesťanských útvarů.

Proti hlavní protestantské zásadě považovat za normu křesťanského učení a života pouze křesťanskou Bibli, a nikoli církevní tradici, formuloval první koncil římskokatolické církve po oddělení protestantských církví (tridentský koncil v letech 1545–1563) učení, podle něhož má Písmo (Bible) i tradice společnou úlohu při zprostředkování pravdy. Závaznou autoritou při výkladu a aplikaci Písma i tradice je podle římskokatolické církve její učitelský úřad (magisterium).

Tridentský koncil také stanovil rozsah posvátného textu Bible. Do roku 1546 totiž nebylo v církvi zcela jednoznačné postavení několika knih, patřících svým obsahem a dobou vzniku ke Starému zákonu. Protestanti tyto knihy do biblického kánonu nezařadili (označují je jako *apokryfy*), tridentský koncil je ovšem přijal (katolíci je označují jako *deuterokanonické*). Stejně tak je mají ve svých Bibliích i pravoslavní křesťané, ale označují je jako *nekanonické*.

Tridentský koncil se vyjádřil k dalším otázkám víry a způsobu bohoslužby, které byly předmětem sporu s nově vznikajícími protestantskými církvemi, a římský katolicismus tak stabilizoval. Potvrdil například dogma o předpodstatnění (*transsubstanciaci*) chleba a vína v Ježíšovo tělo a krev při *eucharistii*. Toto dogma bylo totiž odmítáno radikálním křídlem reformace, např. husity.

Další církevní sněm, první vatikánský koncil konaný v letech 1869–1870, proslul hlavně snahou postavit římskokatolickou církev jako hráz proti myšlenkovým směrům, které pokládala za ohrožující pro sebe i pro celou společnost (panteismus, materialismus, racionalismus apod.). Navzdory značné nejednotě mezi účastníky koncil nakonec vyhlásil papežův primát v soudních záležitostech a neomylnost jeho slavnostních rozhodnutí ve věcech víry a mravů.

Zatím poslední, druhý vatikánský koncil, se konal v letech 1962–1965. Přinesl natolik významnou změnu v sebepochopení římskokatolické církve, že ani po čtyřiceti letech nejsou některé jeho závěry plně uplatněny. Znamenal významný posun katolické církve směrem k ekumenismu (1.5) a množství podnětů v přístupu k jiným náboženstvím. Poskytl nekňžím (laikům) větší možnosti uplatnění v životě církve, nově formuloval poslání církve v současném světě a povzbudil iniciativy, vedoucí k duchovní obnově církve.

Středem náboženského života římskokatolických křesťanů je nedělní bohoslužba se čtením a výkladem biblického textu a se svátostí *eucharistie*, při níž je – podle víry římskokatolické církve – Kristus svátostně přítomen a *hostie* a víno proměněny v jeho tělo a krev. Dalšími svátostmi jsou křest (ritus přijetí do církve), biřmování (udělení moci Ducha), smíření (na základě pokání), svátost manželství, svátost pomazání nemocných olejem a svěcení jáhnů, kněží a biskupů. Těchto **sedm svátostí** sdílí římskokatolická církev s pravoslávím.

Osobní zbožnost římskokatolického křesťana může být obohacena prožíváním svátků a poutí k význačným místům i bohatou tradicí svatých a mystiků. Za svaté jsou považováni ti křesťané, v jejichž životě se zvláštním způsobem projevil Bůh a jejichž život byl církví oficiálně uznán za následováníhodný. Zároveň se podle víry římskokatolické církve tito svatí mohou přimlouvat u Boha za ty, kdo doposud žijí a žádají je o pomoc v obdobných situacích, v nichž se kdysi tito svatí nacházeli. Zvláštní místo mezi těmito přimlůvci patří matce Ježíše Nazaretského MARIÍ, k níž se váže i několik specificky římskokatolických věroučných článků (dogma o jejím božském mateřství, o jejím neposkvrněném početí a nanebevzetí). Úcta k Marii je základním prvkem lidové zbožnosti a tvoří i páteř jedné části obnovných hnutí v současné římskokatolické církvi, tzv. **mariánských hnutí** (1.3.1.2).

Mezi nejvýznamnější postavy římskokatolické mystické tradice patří reformátoři karmelitánského řádu TEREZIE Z AVILY (Terezie od Ježíše, Terezie Ježíšova, 1515–1582) a JAN OD KŘÍŽE (1542–1591). Z mladších mystiků můžeme jmenovat TEREZII Z LISIEUX (1873–1897). Všichni tři byli církví prohlášeni za svaté a učitele církve. Z protestantského prostředí vzešel, ale ke katolictví konvertoval významný barokní básník a mystik ANGELUS SILESIIUS (vlastním jménem JOHANNES SCHEFFLER, 1624–1677), proslavený především svou sbírkou *Cherubský poutník* (1674).

Základní správní jednotkou katolické církve je *diecéze*. Diecéze jsou spravovány biskupem a mohou se sdružovat do provincií (v jejich čele pak stojí arcibiskupové). Území diecézí je zpravidla rozděleno na vikariáty nebo děkanáty, které sdružují několik farností. Na pomoc pro svou duchovní práci v nich biskup svěť kněze a jáhny. Kněz, který splňuje příslušné podmínky, může být několika biskupy vysvěcen na biskupa. K tomuto základnímu schématu mohou přistupovat další pomocná správní opatření podle místní situace.

Nositелеm největšího církevního úřadu je **papež**. Jeho moc má mít Boží původ, a je proto lidmi neodvolatelná a nezvratitelná. O tom, kdo se stane papežem, rozhoduje sbor kardinálů. Jsou to duchovní (většinou biskupové, výjimečně kněží či jáhni), jmenovaní předešlými papeži jako příslušníci jejich poradního sboru. K řízení církve má papež soubor devíti kongregací, které spolu s radami,

komisemi, sekretariáty apod. tvoří kurii. Různé hierarchicky uspořádané instituce pak povolávají duchovní i laiky do úřadů, které mají v kompetenci. Církevní předpisy a normy tvoří církevní právo, jehož poslední revize byla uzavřena roku 1983 a přijata pod názvem *Codex iuris canonici*.

Papež stojí také v čele Svatého stolce, politického útvaru katolické církve. Církevní stát byl sice roku 1870 zrušen, ale na základě lateránské smlouvy z roku 1929 připadlo Státu Vatikán část území města Říma. Svatý stolec se tak stal subjektem mezinárodního práva a papežští vyslanci (nunciové) mají v jednotlivých zemích světa status diplomatů. Vztah mezi Svatým stolicí a některými státy je upraven zvláštní smlouvou, tzv. *konkordátem*.

Spolu s duchovními (biskupy, kněžími a jáhny) tvoří katolickou církev laikové. Účastní se v množství hnutí, spolků a dalších aktivit. Po II. vatikánském koncilu role těchto dobrovolných sdružení, která nesledují vždy hranice farností, stále roste. Některá mají vedle jiných poslání (např. charitativního či misijního) i záměr duchovní obnovy římskokatolické církve (1.3.1.2). Jak duchovní, tak laici mohou vstupovat do řeholních společenství (1.3.1.1), jejichž prostřednictvím se chtějí dočasně nebo trvale soustředit pouze na službu Bohu.

Pro římskokatolickou církev je typický zájem o vzdělání, zdraví a zmírňování společenských znevýhodnění nejen u svých příslušníků, ale v celé společnosti. O přesah církve do společnosti se starají některá řeholní společenství a charitativní organizace. Pro katolíky je však také běžné, že vytvářejí profesní, generační, zájmová i jiná společenství.

Počet římskokatolických křesťanů ve světě se odhaduje na bezmála 900 milionů. Nejsilnějším kontinentem je pro tuto církev Jižní Amerika s asi polovinou tohoto počtu. Papežem je pod jménem JAN PAVEL II. od roku 1978 Polák KAROL WOJTYLA (* 1920). Vztah římskokatolické církve k ekumenickému hnutí (1.5) se dramaticky proměnil Dekretem o ekumenismu, přijatým II. vatikánským koncilem.

Římskokatolická církev je v ČR organizována ve dvou provinciích: české a moravské. Českou tvoří pražská arcidiecéze a diecéze litoměřická, královéhradecká, českobudějovická a plzeňská. V čele pražského arcibiskupství stojí kardinál MIROSLAV VLK (* 1932). Pražský arcibiskup je zároveň metropolitou, tedy prvním mezi biskupy církevní provincie. Jednotlivé diecéze vedou biskupové JOSEF KOUKL (* 1926), DOMINIK DUKA (* 1943), JIŘÍ PAĎOUR (* 1943) a FRANTIŠEK RADKOVSKÝ (* 1939). Moravskou provincii tvoří olomoucká arcidiecéze v čele s arcibiskupem JANEM GRAUBNEREM (* 1948), moravským metropolitou, brněnská diecéze v čele s biskupem VOJTĚCHEM CIKREM (* 1946) a ostravsko-opavská diecéze s biskupem FRANTIŠKEM LOBKOWICZEM (* 1948).

K římskokatolické církvi se v ČR podle posledního sčítání lidu (2001) hlásí dva miliony a 700 tisíc občanů. Jejich jménem vystupuje **Česká biskupská kon-**

ference (ČBK) se sídlem v Thákurově 3, Praha 6. Vznikla roku 1993 a jejími členy jsou arcibiskupové, sídelní i pomocní biskupové, působící v diecézích na území ČR. Předsedou ČBK je arcibiskup Jan Graubner.

Apoštolským nunciem, který u nás zastupuje Svatý stolec, je v současné době arcibiskup ERWIN JOSEF ENDER (* 1937). Svatý stolec a ČR uzavřely v červenci roku 2002 smlouvu, ale Parlament ČR ji v květnu 2003 odmítl ratifikovat. Výborné jméno českému katolicismu udělali kněží, kteří byli nuceni opustit vlast a uplatnili se v akademické sféře. Z nich je třeba jmenovat alespoň uznávaného odborníka na východní křesťanství TOMÁŠE ŠPIDLÍKA (* 1919), v roce 2003 jmenovaného kardinála českého původu.

Přesah do mimocírkevní veřejnosti mají hlavně instituce sociální práce, nazývaná charita (z řeckého slova *charis* = láska k bližnímu). Na úrovni jednotlivých farností, měst a oblastí vznikly charitní organizace, které jsou podřízeny diecézním, resp. arcidiecézním charitám. Tyto samostatné subjekty jsou sdruženy do **České katolické charity**. Jejím prezidentem je MILOSLAV FIALA (* 1928). Oblastí práce charit jsou domovy pokojného stáří, ošetrovatelské a pečovatelské služby, poradny a centra pomoci bezdomovcům, matkám v tísní, postiženým, těžce nemocným apod. Další zdravotnická, sociální a charitativní zařízení provozují řeholní řády a kongregace (1.3.1.1).

Mimo tento systém působí řada dalších samostatných organizací tvořených převážně římskými katolíky a vycházejících z jejich postojů k okolnímu světu a jejich angažovanosti v něm. Mezi nimi můžeme jmenovat např. **Nadaci sv. Františka z Assisi** pro pomoc v rozvojových zemích, **Společenství pomocníků Řádu sv. Lazara**, které kromě jiného provozuje dva hospice, brněnské **Sdružení pro dětský život**, jež pro matky v sociální nouzi provozuje Domov pro dětský život, **Komunitu svatě Zdislavy** (nověji **Cenacolo**) v Žibřidicích na Liberecku, která se zabývá léčbou a rehabilitací drogově závislých podle vzoru komunity Cenacolo v chorvatském Medžugorje (1.3.1.2), **Likvidaci lepry** (vydává zpravodaj *Misionář malomocných*) nebo **Křesťanskou mezinárodní solidaritu**.

Prosazovat úctu k lidskému životu „od početí po přirozenou smrt“ si dalo za úkol **Hnutí Pro život**. Na veřejnosti se prezentuje také prostřednictvím tzv. pochodů pro život. S podobným zaměřením pracuje i sdružení **Ochrana nenarozeného života**. Úcta k daru života nedovoluje manželským párům katolíků používat antikoncepční prostředky. Pomoci v plánování rodičovství tzv. přirozenou metodou a příbuzným otázkám se věnuje **Liga pár páru**.

Vedle sociální práce rozvinula římskokatolická církev výchovnou a vzdělávací činnost. Provozuje 15 mateřských, 19 základních, 31 středních a pět vyšších od-

borných škol. Kromě těchto církevních školských zařízení se církev účastní výchovného a vzdělávacího procesu prostřednictvím nepovinné výuky náboženství na státních školách tak, jak jí to zaručují zvláštní práva poskytnutá na základě zákona 3/2002 Sb. (viz Úvod)

Přelomovým časem z hlediska římskokatolického vysokého školství byl rok 1990: Tehdy byla Katolická teologická fakulta znovu vtělena do Univerzity Karlovy a zároveň přenesena z Litoměřic zpět do Prahy. Jejím děkanem je LUDWIG ARMBRUSTER (* 1929). Obnovena byla i Cyrilometodějská teologická fakulta v Olomouci a začleněna do Univerzity Palackého. Děkanem je PAVEL AMBROS (* 1955). Téhož roku byla zřízena Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Současným děkanem je JIŘÍ KAŠNÝ (* 1958). Pro výchovu budoucích kněží byly zřízeny kněžské semináře při arcibiskupstvích v Praze a v Olomouci.

Ve svých diecézích organizuje římskokatolická církev výchovu dětí a mládeže prostřednictvím farností. Jejich činnost doplňují diecézní centra pro rodinu či centra mládeže, diecézní pastorační střediska koordinují a rozvíjejí pastorační činnost v diecézi. Zvláště ve větších městech a na místech s málo rozvinutým občanským životem jsou zřizována misijní a komunitní centra.

Kromě aktivit v rámci farností slouží formaci mladých katolických křesťanů i řada dalších příležitostí, z nichž je možné vyjmenovat jen některé. Tradičním místem setkávání katolické mládeže již z doby před rokem 1989 je např. centrum pro mládež **Křížovatka** v Příchovicích v Jizerských horách. Studentům slouží **Vysokoškolské katolické hnutí** a různé studentské kluby. Pro povzbuzení mladých katolíků k duchovní službě byla zřízena **Evropská rogazionistická asociace** (E.R.A.), která v italském centru kongregace rogazionistů umožňuje mladým lidem pobyt a duchovní vedení při hledání duchovního povolání. V ČR působí také další mezinárodní organizace pro mladé katolíky – **Regnum Christi**.

Výzvy II. vatikánského koncilu, která katolíky povzbudila ke studiu a hlubší znalosti křesťanské Bible, se chopilo **České katolické biblické dílo**. Je pobočkou mezinárodní Katolické biblické federace. Při zrodu Díla roku 1993 stál významný katolický biblický teolog KAREL FLOSSMANN (1925–2000). Studijním účelům slouží veřejná **Centrální katolická knihovna v Praze**.

Katolíci některých povolání či zájmů se sdružují do profesních a osvětových spolků. Příkladem může být brněnské **Kolegium katolických lékařů**, které své texty vydává od roku 1990 nepravidelně a od roku 2001 čtvrtletně v časopise *Scripta bioethica*, **Unie katolických žen**, **Společnost pro církevní právo** apod. Spolu s dalšími křesťany vytvářejí katoličtí učitelé **Unii křesťanských pedagogů**. Ke společenskému životu patří i katolická tělovýchovná organizace **Orel**, která je populární především na Moravě a která vydává stejnojmenný časopis. V pro-

fesní organizaci katolických tovaryšů založené v polovině 19. století má kořeny **Kolpingovo dílo**, pojmenované po německém knězi ADOLPHU KOLPINGOVI (1813–1865). Své působení postupně rozšířilo i na jiné skupiny katolíků a také u nás tzv. Kolpingovy domy plní vzdělávací, zájmové a další společenské funkce zejména v menších městech.

K životu římskokatolických křesťanů patří také poutě na desítky **poutních míst**, většinou zasvěcených Panně Marii, Ježíšově matce. Vybočení ze všedního života nabízejí i různá centra, která poskytují exercicie (duchovní cvičení) a jiné programy duchovní obnovy.

Příslušníkům římskokatolické církve slouží stovky místních farních časopisů, diecézní věstníky (tzv. *Acta curiae*) a oficiální periodika. Celostátní působnost mají noviny *Katolický týdeník* (šéfredaktorem je ANTONÍN RANDA) s měsíční přílohou *Perspektivy*. Druhým katolickým periodikem s celostátní působností je daleko konzervativnější čtrnáctidenník *Světlo*, vydávaný Maticí cyrilometodějskou v Olomouci.

Srovnatelný význam jako jmenovaná periodika má brněnské rádio Proglas. Zahraniční Vatikánský rozhlas vysílá už od roku 1947 také v češtině.

Rozhled po katolickém světě má poskytovat *Mezinárodní report* (dříve *Mezinárodní katolický report*), inspirovaný americkým časopisem podobného jména. Vydává ho nakladatelství Triality manželů IVY a LADISLAVA DAVIDA REJLOVÝCH. Pro vyhraněnost svých konzervativních postojů se časopis ovšem dostal do střetu se značnou částí katolické veřejnosti i církevních představitelů.

Mezi teologickými a filozofickými časopisy reprezentují oficiální proud římskokatolické teologie *Teologické texty* pod vedením OTY MÁDRA, význačné postavy katolického intelektuálního podzemí v době vlády komunistické strany. Na konzervativním křídle nacházíme časopis *Distance* s podtitulem *Revue pro kritické myšlení*, vydávaný již zmíněnou společností Triality. Naopak touha po větší ochotě církve k přijímání nových podnětů je patrná z dalšího nezávislého časopisu, který pod jménem *Teologie & Společnost* (dříve *Teologický sborník*) vydává Centrum pro studium demokracie a kultury v Brně. Podněty neoficiální, tzv. skryté církve z doby komunismu i nové impulzy z římskokatolického i širšího křesťanského společenství zpracovává časopis *Getsemany*, vydávaný ekumenickým nakladatelstvím Sif. Teologickou náplň má i měsíčník *Amen* z dominikánského nakladatelství Krystal OP.

Kulturou a částečně i křesťanskou spiritualitou se zabývá časopis *Souvislosti* i občasník *Aletti*, vydávaný jezuitským centrem pro víru a kulturu Aletti v Olomouci ve spolupráci se stejnojmenným římským centrem pro studium východní křesťanské tradice. V něm působí výše zmíněný kardinál Tomáš Špidlík.

Řada časopisů informuje o dění v jednotlivých řeholních společenstvích (1.3.1.1) nebo propagují jednotlivá hnutí uvnitř římskokatolické církve (1.3.1.2). O nich se zmiňujeme v souvislosti s příslušným společenstvím níže.

Z časopisů, zaměřených na děti a mládež v římskokatolické církvi, je nutné zmínit časopis pro mladé *Anno Domini* (AD), který do konce roku 2003 vydávalo nakladatelství Portál. Stejně jako Portál je se salesiánskou kongregací (1.3.1.1) spojen také časopis *Nezbeda*, určený školním dětem.

Na bohaté knižní produkci, která souvisí s římskokatolickou církví, mají hlavní podíl nakladatelství Vyšehrad, Portál, Paulínky (všechna sídlí v Praze), Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, Refugium při centru Aletti v Olomouci a též tamní Matice cyrilometodějská.

K intelektuálnímu životu římskokatolické církve patří i **vnitřní iniciativy** (např. iniciativa Kairos 98, která se zasazovala o zásadní změny v některých oficiálních postojích církve) a **diskuse**. Z katolických intelektuálů je veřejnosti znám hlavně kněz a profesor sociologie na Karlově univerzitě TOMÁŠ HALÍK (* 1948), psychiatr a vysokoškolský učitel PETR PŘÍHODA (* 1939), literární historik MARTIN C. PUTNA (* 1969) a historik a zakladatel brněnského Centra pro demokracii a kulturu JIŘÍ HANUŠ. Nejméně dva kriticky diskutující intelektuálové však církev v posledních letech opustili: někdejší kněz a nyní spisovatel a sociolog JAN JANDOUREK (* 1965) i kněz a religionista, někdejší řeholník dominikánského řádu IVAN O. ŠTAMPACH (* 1946).

Diskuse

V souvislosti s odchodem některých katolických intelektuálů je římskokatolická církev někdy kritizována právě pro nedostatečnou pružnost v reakci na současnou náladu většinové společnosti. Jak ale bude zmíněno níže (1.3.1.2), nezanedbatelná část církve naopak touží po daleko konzervativnějších postojích svého vedení.

Vážnější kritika se týká skutečných či předpokládaných mocenských ambicí církve. Některé akce (např. zasvěcení národa Panně Marii na počátku devadesátých let minulého století) dokládají nejen citlivost české veřejnosti vůči takovým ambicím, ale i to, že ne všichni církevní představitelé jsou ochotni akceptovat roli menšiny, kterou tato církev v současné české společnosti hraje.

S rolí církve jako mravního garanta společnosti kontrastují aféry s pedofilními duchovními, které se v posledních letech rozšířily na Západě a které se – byť v omezené míře – dotkly i české části římskokatolické církve. Necírkevní veřejnost si není jista, zda postoje církevních představitelů k těmto trestným činům jsou dostatečně rozhodné a průhledné. Sekularizovaná společnost ve vzrůstající míře nechápe katolickou sexuální a rodinnou morálku: především celibát kněží a biskupů, zákaz antikoncepce a předmanželského pohlavního styku a odpor k potratům a k homosexuálním vztahům. V některých případech vyjadřuje s touto morálkou

nesouhlas: zvláště zákaz antikoncepce je často považován za pokrytecký a škodlivý vzhledem rozvojovým zemím světa.

Určité obavy vzbuzuje styčný bod římskokatolického ultrakonzervativního postoje a pravicového extremismu, jehož viditelným důsledkem byl brněnský časopis *Pochodeň dneška*, resp. *Pochodeň zítřka*. Je však zřejmé, že se jedná o okrajový jev, který navíc utrpěl důrazným odsouzením brněnského biskupa Vojtěcha Cikrle roku 1997.

Literatura: *texty:* Katechismus katolické církve (2002); Dokumenty II. vatikánského koncilu (1995); Kodex kanonického práva (1994); *sebeředstavení:* Tresmontant (2002); Anzenbacher (1994); Kunetka (2001); <http://www.cirkev.cz>; Hrudníková, Krejčíř, Pala (1995); *sebeředstavení jednotlivých diecézí:* <http://www.apha.cz>; <http://www.plzen.cirkev.cz>; <http://www.diecezheh.cz>; <http://www.volny.cz/biskup>; <http://www.ado.cz>; <http://www.biskupstvi.cz>; <http://www.doo.cz>; *biblické dílo a katolická knihovna:* <http://www.bible-cz.org>; <http://www.ckk.cz>; *aktivity věkových či společenských skupin:* <http://www.pastorace.cz>; <http://www.vrstevice.cz>; <http://www.katolik.cz>; *školy:* <http://www.ktf.cuni.cz>; <http://www.tf.jcu.cz>; *charita:* <http://www.charita.cz>; <http://www.dchltm.cz>; <http://www.dchoo.caritas.cz>; <http://www.krizovatka.cz>; <http://www.prolife.cz>; <http://www.lpp.cz>; *zájmová sdružení:* <http://www.orel.cz>; *média:* <http://tisk.cirkev.cz>; <http://www.katyd.cz>; <http://www.proglas.cz>; <http://web.telecom.cz/triality>; <http://www.cdkgbrno.cz>; <http://www.getsemany.cz>; <http://www.osf.cz/souvislosti>; <http://www.portal.cz>; <http://www.kna.cz>; <http://www.paulinky.cz>; <http://www.karmelitsanske-nakladatelstvi.cz>; <http://www.maticcem.cz>; *kriticky:* Filipi (1998), str. 59–107; Nekvinda (1999), str. 15–31.

1.3.1.1 Římskokatolická řeholní společnost

Rozvětvenou skupinu společností zasvěceného života dělí církevní zákoník (*Codex Iuris Canonici*) na řeholní instituty zasvěceného života, světské (sekulární) instituty zasvěceného života a na společnosti apoštolského života.

Řeholní instituty (řády) jsou nejstarší a nejvíce asketickou formou zasvěceného života, spjatou se slavnými (trvalými) sliby a s řeholním oděvem, oblékaným na znamení oddělenosti od světa. Nejstarší podobou *řádů* jsou mnišská řádová společnosti, která spojují modlitbu a práci a která jsou obvykle vázána k jednomu místu. Druhým typem řádů jsou tzv. mendikantské (žebravé) řády, jejichž název odráží skutečnost, že jejich příslušníci nevlastní majetek. Kanovníké řády jsou tvořeny kněžími, kteří se soustředí na určitou činnost nebo duchovně obhospodařují určitou oblast. Ke kanovníkým řádům bývají přidruženy i rytířské řády, které vznikly v 11. a 12. století kvůli péči o křesťanské poutníky do Palestiny a kvůli ochraně míst, která křesťané považují za svatá. Čtvrtým typem řádů jsou řády kleriků. Jejich příslušníci se věnují konkrétní oblasti služby, např. školství.

Některé řeholní instituty zasvěceného života (bez ohledu na historické dělení, uvedené v předchozím odstavci), mají tzv. apoštolské zaměření. Na rozdíl od

např. kontemplativních řádů nežijí v uzavřenosti (klauzuře) a mlčení, ale mají konkrétní službu ve vnějším světě. Tyto instituty s apoštolským posláním vznikaly hlavně v 19. století a dnes tvoří většinu mezi ženskými řeholními společnostmi. Jejich název *kongregace* je odlišoval od řádů s menší závazností slibů. V současné době už tento rozdíl neexistuje.

Členové **sekulárních institutů** zasvěceného života skládají většinou doživotní sliby chudoby, čistoty a poslušnosti, nebo je alespoň každý rok obnovují. Nemusí žít ve společných komunitách a neodlišují se oděvem.

Společnosti apoštolského života naproti tomu neskládají sliby (popř. je skládají na jeden rok), ale žijí společně a někdy používají jednotný oděv.

Z téměř tří desítek mužských řádů a kongregací můžeme vyjmenovat jen některé. Na prvním místě to jsou benediktini jako nejstarší mužské řádové společenství u nás (stejně jako benediktinky přišli do Čech již na konci 10. století). Arciopatství **Řádu svatého Benedikta** sídlí v pražském břevnovském klášteře. Podobně bohatou historií má i druhý mnišský řád – **Řád cisterciáků**, který má u nás dva kláštery: v severočeském Oseku a v jihočeském Vyšším Brodě. Jako důsledek snahy o reformu tohoto řádu vznikl nakonec samostatný Řád cisterciáků přísné observance, tzv. **trapistů**. Jediný český klášter byl nově zřízen v západočeském Novém Dvoře u Toužimi v západních Čechách.

Mezi mendikantskými mužskými řády jsou známí dominikáni (**Řád bratří kazatelů**), jejichž česká provincie má ústředí v klášteře u pražského kostela sv. Jiljí. V dominikánském nakladatelství Krystal OP vychází čtvrtletník *Salve* a teologický měsíčník *Amen*. Především kazatelskou a misijní činnost sledují i františkáni. Roku 1517 se řád založený Františkem z Assisi rozdělil na přísnější observanty (**Řád menších bratří**), kteří mají svůj provincialát v pražském klášteře u kostela Panny Marie Sněžné, na tzv. konventuály, známější spíše jako **Řád minoritů**. Od observantů se roku 1528 oddělil **Řád menších bratří kapucínů**, jejichž centrem je klášter u Lorety na pražských Hradčanech. Pro „františkánskou rodinu“, k níž patří i ženské větve františkánů (klarisky), čtrnáct ženských kongregací a laický Sekulární františkánský řád, vychází časopis *Poutník*. Vzdělání a prohloubení duchovního života (formaci) slouží Institut františkánských studií.

Řeholi Augustina z Hippo přijaly mendikantský **Řád svatého Augustina**, který měl již ve 14. století kláštery významné pro českou kulturu v Roudnici nad Labem a v Praze na Karlově. V současnosti sídlí opatství jedné větve augustiniánů v Brně, druzí jsou v Praze. Na Moravě (ve Vranově u Brna) mají klášter pauláni (**Řád Nejmenších bratří svatého Františka z Pauly**), kteří se rovněž řídí augustiniánskou řeholí. Po roce 1989 byla obnovena komunita karmelitánů (**Řád bratří blahoslavené Panny Marie Karmelské**) v Kostelním Vydří, jejímž přičiněním bylo založeno jedno z největších římskokatolických nakladatelství. Klášter

také vydává svůj časopis pro duchovní život *Karmel*. Reformou, kterou iniciovali již výše zmínění karmelitáni Terezie z Avily a Jan od Kříže, vznikl samostatný karmelitánský **Řád bosých bratří**, který působí při kostele Panny Marie Vítězné na pražské Malé Straně a v klášteře ve Slaném.

Z řehole svatého Augustina vychází i nejznámější kanovnícký řád působící u nás – **Řád premonstrátů**. První klášter tohoto řádu byl založen již ve 12. století v Praze na Strahově a také další kláštery se staly významnými českými kulturními centry, např. Teplá, Želiv, Nová Říše, Svatý Kopeček. Z rodiny křížovníků u nás v současné době působí jen **Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou**. Řád maltézských rytířů (**Rytířský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a Malty**) si dodnes uchoval status suverénního státu a u vlády ČR má svého velvyslance. Řád se zabývá charitativní činností. Také řád německých rytířů (**Řád bratří domu Panny Marie v Jeruzalémě**) změnil na sklonku středověku své poslání k duchovnímu rytířství – péči o nemocné, opuštěné apod.

Řádem kleriků (tj. duchovních) je **Tovaryšstvo Ježíšovo**, založené roku 1534 IGNÁCEM Z LOYOLY (1491–1556) jako činnorodé římskokatolické společenství s úkolem misie mezi nekřesťany a obhajoby katolické víry proti reformačnímu hnutí. Jezuité jsou známí svou absolutní poslušností papeži, náročnými duchovními cvičeními a zájmem o vzdělání, kulturu a sdělovací prostředky. Jsou nejpočetnějším římskokatolickým řádem. V českých zemích je jejich působení spojeno na jedné straně s rozvojem barokní kultury, na druhé straně s násilnými projevy rekatolizace české společnosti v 17. a 18. století. V sídle české provincie jezuitů v pražské Ječné ulici (u kostela sv. Ignáce) vychází od roku 1992 bulletin *Jezuité*.

Mezi mužskými kongregacemi jsou patrně nejznámější **Salesiáni Dona Boska**. Kongregaci založil v polovině 19. století italský kněz GIOVANNI BOSCO (1815–1888) s programem výchovy a vzdělávání mládeže. Vedle mužské kongregace se Don Bosco zasloužil i o založení ženské větve (Kongregace Dcer Panny Marie Pomocnice) a Sdružení salesiánských spolupracovníků. Tyto a několik dalších organizací tvoří dohromady tzv. salesiánskou rodinu, pro niž vychází stejnojmenný dvouměsíčník. Pro širokou veřejnost salesiáni zřídili nakladatelství Portál. Péči salesiánů vznikla např. i pražská vyšší sociálně pedagogická a teologická škola Jabok.

První českou mužskou kongregaci založil v Českých Budějovicích roku 1888 kněz VÁCLAV PETR (1856–1901). Příslušníci této **Kongregace bratří Nejsvětější svátosti** jsou proto zvaní petrini. Úcta k nejsvětější svátosti, tj. ke konsekrované hostii, podle katolické víry proměněné při *eucharistii* v Kristovo tělo, charakterizuje zbožnost jiné mužské kongregace, tzv. eucharistiánů (**Kongregace kněží Nejsvětější svátosti**). Na misie jsou zaměřeni obláti (obětovaní Panně Marii), kteří u nás působí v řeholním domě v Klokotech u Tábora a v klášteře v Kro-

měřízi. Tvoří **Kongregaci misionářů oblátů Panny Marie Neposkvrněné**. V La Sallete, francouzském místě údajného zjevení Panny Marie, má kořeny **Kongregace misionářů Matky Boží z La Sallety**. U nás toto kněžské společenství působí od roku 1995. Misií se zabývá i společnost apoštolského života **Miles Jesu** (Ježíšovi vojáci), plným jménem Bojující synové a dcery Neposkvrněného Srdce naší Panny Marie ve Zjevení Páně. Vzniklo roku 1964 v USA a u nás má centrum v Brně.

Status sekulárního institutu zasvěceného života mělo na svém začátku sdružení Kněžská společnost svatého Kříže a Opus Dei, známé krátce jako **Opus Dei** (Dílo Boží), které roku 1928 založil španělský kněz JOSEMARÍA ESCRIVÁ DE BALAGUER (1902–1975). Jeho cílem bylo zapojit laiky do práce pro církev, přičemž svá zaměstnání chápali jako cestu ke svatosti. Postupem času se Opus Dei stalo střediskem konzervativních sil jak v politice španělsky mluvících zemí, tak v římskokatolické církvi. Roku 1982 papež povýšil Opus Dei na osobní prelaturu, tj. na instituci, pověřenou zvláštními úkoly a podléhající přímo římské kongregaci pro biskupy. Roku 2002 byl Escrivá svatořečen. V ČR Opus Dei působí od roku 1991 a pro své členy a příznivce vydává *Informační list*.

Organizací, která zastřešuje mužská řeholní společenství, je **Konference vyšších představených mužských řeholí v ČR**. Sídlí na Strahovském nádvoří 1/132 v Praze 1. Počet mužských řeholníků je možné odhadnout asi na patnáct set, z toho je více než šest set kněží. Žijí celkově asi ve stovce domů. Naproti tomu řeholnic je více než dva tisíce v téměř dvou stech komunitách. Jsou organizovány asi v šesti desítkách řádů, sedmi sekulárních institutech a dvou společnostech apoštolského života. **Ženská řeholní společenství** zastřešuje **Konference vyšších představených ženských řeholí v ČR** se sídlem v Praze 2, Lublaňská 44. Ani předchozí přehled mužských společenství, ani následující přehled společenství ženských není úplný.

Významné mnišské řády mají své ženské větve. Prvním klášterem u nás byl klášter **benediktinek** na Pražském hradě. Dnešní benediktinky ovšem nemohou broumovský klášter obývat kvůli jeho devastaci v minulé době. **Řád sester cisterciacek** má svůj klášter v Tišnově, založený matkou Anežky České, KONSTANCIÍ UHERSKOU († 1240). Dalšími ženskými větvemi jsou dominikánky (**Mnišky Kazatelského řádu**), karmelitky (**Řád bosých karmelitek**) či klarisky (**Chudé sestry svaté Kláry**), jejichž řád ustanovila podle vzoru františkánů KLÁRA Z ASSISI (1194–1253). Klášter klarisek roku 1231 založila ANEŽKA ČESKÁ (1205–1282).

Františkánskou spiritualitou byla ve 13. století ovlivněna uherská svěřice ALŽBĚTA DURYNSKÁ (1207–1231). Její život se stal vzorem pro **Řád svaté Alžběty**, který u nás působí ve třech konventech v Praze, Brně a Jablunkově. Posláním **Řádu svaté Voršily** (voršilek) je výchova a vzdělávání dívek a podpora křesťanských rodin.

Z množství ženských kongregací je třeba alespoň jmenovat **Kongregaci milosrdných sester svatého Vincence z Pauly**, která u nás působí v léčebně dlouhodobě nemocných a v dalších zařízeních v Kroměříži. Pod jménem milosrdné sestry vystupují vedle vincentek i jiné ženské kongregace. Kromě jiných je to **Kongregace milosrdných sester svatého Karla Boromejského** (boromejky), které svým jménem odkazují ke světcí, proslulému dobročinností a obětavou péčí o nemocné. Více než 220 sester boromejek u nás tvoří nejpočetnější řeholní společenství. Díky své zdravotnické a sociální práci v posledních letech světově proslula kongregace **Misionářek lásky**, kterou založila MATKA TEREZA (blahořečená 19. 10. 2003), původem Albánka GANXHE AGNES BOJAXHIU (1910–1997) roku 1949 v indické Kalkatě (papežem byla kongregace potvrzena roku 1965). Od roku 1990 působí ženská větev této kongregace i v ČR. Užívá jméno Sestry Matky Terezy.

Misijní působení prostřednictvím současných sdělovacích prostředků a pomocí přiblížení se místní kultuře mají jako svůj úkol paulínky, sdružené v **Institutu zbožné společnosti dcer svatého Pavla**. Vyučování náboženství, zřizování internátů a všestranné práce ve prospěch křesťanské výchovy a vzdělání si daly za úkol školské sestry. **Kongregace školských sester svatého Františka** i **Kongregace školských sester de Notre Dame** působí na několika místech Čech a Moravy v domovech mládeže, ústavech pro mentálně postižené děti a mládež apod.

Diskuse

Pro necírkevní veřejnost nebývá trvalé zasvěcení k řeholnímu životu snadno pochopitelné. Následuje ovšem až po dlouhé přípravě a při vážných důvodech je možné celoživotní sliby rozvázat. Odchod z řádu někdy vede k výčitkám, k pocitu zrady a životního selhání.

Jiný druh pochybností se vznáší nad organizací Opus Dei. Důvodem je jednak konzervativnost jejího zaměření, která ji přivedla až k zřetelným sympatiím vůči pravicovým diktátorským režimům, jednak samotná idea posvěcování běžné práce. Propojení výkonu zaměstnání s náboženskou horlivostí totiž tuto organizaci staví do podezření z vytváření jakési utajené struktury.

Literatura: *sebeředstavení*: Řeholní život v českých zemích (1997); Jirásko (1991); *mužské instituty*: <http://www.brevnov.cz/>; <http://www.op.cz/>; <http://www.kapucini.cz/>; <http://users.stand.cz/opatbrno>; <http://www.karmel.cz/>; <http://www.dc-vranov.katolik.cz/>; <http://smom.cirkev.cz/>; <http://www.jesuit.cz/>; <http://www.sdb.cz/>; <http://web.katolik.cz/petrini>; <http://www.eucharistie.cz/>; <http://acsczech.cz/>; <http://lasalette.webzdarmacz/>; *Opus Dei*: Escrivá (1991), <http://www.opusdei.org/>; *kriticky o Opus Dei*: Messori (1998); *ženské instituty*: <http://www.volny.cz/kvpzr>; <http://www.proinfo.cz/karmel>; <http://www.brevnov.cz/>; <http://paulinky.cz/>; *kriticky*: Buben (2002); Štampach (2000).

1.3.1.2 Obnovná hnutí v římskokatolické církvi

Jako obnovná nebo také nová hnutí v římskokatolické církvi se označují hnutí, která odpovídají na situaci, v níž se tato církev ocitla kvůli modernizaci západní společnosti v posledních dvou staletích. Je typické, že jejich počet a význam roste v historicky přelomových obdobích – např. po druhé světové válce nebo po II. vatikánském koncilu. Obnovná hnutí jsou nesena snahou oživit církev v době, kdy ztratila postavení hlavní společenské síly a kdy se mnohdy stala menšinou. Jsou vedena a inspirována především laiky.

Pro přehlednost je vhodné rozdělit obnovná hnutí do šesti skupin podle způsobu obnovy, jaký pro svou církev navrhuje. Nejprve se proto soustředíme na hnutí, která usilují o **obnovu farností** a o prohloubení zbožného života laiků, kteří ve farnostech žijí. Druhým typem jsou hnutí, která si obnovu slibují od **prohloubení mariánské zbožnosti**. Třetím, ne zcela zřetelně odděleným typem, jsou hnutí zaměřená na niternou, až mystickou zbožnost, která své činnosti ovšem orientují různě – na ekumenismus, sociální práci apod. Čtvrtým typem jsou hnutí katolické charizmatické obnovy, která byla podnícena pentekostálním křesťanstvím (1.4.9). Pátou skupinu tvoří hnutí, která obnovu církve spojují s návratem k orientaci římské církve před II. vatikánským koncilem. Konečně šestým typem jsou pak hnutí, která se podílejí na obnově římskokatolické církve misijním úsilím.

Úkol dovést dospělé křesťany k plnějšímu křesťanskému životu a k většímu zapojení do jejich farnosti má hnutí **Cursillos de Cristianidad** (Kurzy křesťanské víry). Vzniklo roku 1949 ve Španělsku v prostředí tzv. Katolické akce, společenské aktivity laiků v první polovině minulého století. Spočívá v metodicky vedených kurzech, které mají společenství účastníků umožnit prohloubení jejich duchovního života. Hnutí se šíří tím, že někteří z nich se pak absolvováním kurzů připravují k jejich vedení ve vlastní farnosti nebo za její hranicí. V ČR hnutí působí od roku 1991.

Obnova farností ve smyslu intenzivních modliteb, společného čtení Bible a prokazování lásky k bližnímu je programem **Hnutí za lepší svět**. Vzniklo v Itálii roku 1952 s nabídkou hlubšího pochopení toho, co pro katolíky může znamenat farnost a církev. V ČR hnutí oficiálně působí od roku 1997.

Cíl duchovní obnovy má i hnutí **Světlo-Život**, které (pod dřívějším jménem) založil v Polsku roku 1954 kněz FRANCISZEK BLACHNICKI (1921–1987). Rozvoj prožilo po II. vatikánském koncilu a současnou podobu i název získalo roku 1976. Obrací se především na mladé dospělé, jimž nabízí tříleté systematické křesťanské vyučování. Na konci sedmdesátých let myšlenky hnutí začaly tajně pronikat i do Československa (hlavně na Slovensko). V ČR jsou v současné době společenství (tzv. oázy) v pěti městech.

Podobné zaměření jako Cursillos má **Neokatechumenátní cesta**. Také toto hnutí je vedeno myšlenkou, že dospělí, mnohdy pouze formální příslušníci farností potřebují nové vyučování (katechezi) k prohloubení svého duchovního života. Nabízí jim propracovaný systém, který je má vést k tomu, aby měli stále se rozšiřující pozitivní vliv na farnost a pak i na necírkevní veřejnost. Hnutí vzniklo roku 1964, rychle se rozšířilo po celém světě, v sedmdesátých letech se v omezené míře dostalo i k nám, kořeny však zapustilo až ve svobodných poměrech.

Druhá skupina současných obnovných hnutí v římskokatolické církvi nachází obrodnou sílu v prohloubení mariánské zbožnosti. Současnou obrovskou popularitu skupin pěstujících mariánskou úctu předjalo **Schönstattské hnutí**, založené v Německu již roku 1914 knězem JOSEPEM KENTENICHEM (1885–1968). Určující myšlenkou je následování příkladu Panny Marie v utváření křesťanského způsobu života v církvi i mimo ni. Schönstattské hnutí sestává z několika organizací. Některé z nich mají status sekulárního institutu (1.3.1.1). Hnutí našlo své příznivce u nás poprvé již roku 1939.

Několik skupin má u nás i **Mariina legie** založená roku 1921 v Dublinu FRANKEM DUFFEM (1889–1980). Stejně jako Schönstattské hnutí začala působit v době, kdy zapojení laiků do církevního života nebylo samozřejmé.

Roku 1917 založil RAJMUND KOLBE (1894–1941), později známý pod řeholním jménem OTEC MAXMILIÁN, mariánské hnutí **Rytířstvo Neposkvrněné**. Členové se zavazují stát se nástrojem vůle Panny Marie. Očekávají její pomoc a záznaky prostřednictvím medailky, jejíž ražbu a šíření údajně nařídila sama Maria při zjevení v pařížské ulici Rue du Bac roku 1830. Centrum českého Rytířstva se nachází na brněnské adrese konventu Řádu minoritů (1.3.1.1). Vydává dvouměsíčník *Immaculata*. Maxmilián Kolbe se za druhé světové války stal vzorem statečnosti, když se přihlásil na smrt místo svého odsouzeného spoluvězně.

Napodobovat Mariin život a vstupovat do rozhovoru a společenství lásky se všemi lidmi dobré vůle je posláním **Díla Mariina**. Hnutí je však spíš známo jako fokoláre (z italského *focolare* = ohnisko, krb), neboť jeho záměrem je vytvářet „místa hořící Boží láskou“. Ve válce (roku 1943) toto hnutí založila Italka CHIARA LUBICHOVÁ (* 1920). Díky této výrazné osobnosti se hnutí rozšířilo do celého světa a rozrostlo se do několika organizací. Jednou tváří hnutí jsou tzv. citadely, které se mají stát modelovými městy budoucnosti. Na území ČR hnutí působí již od konce šedesátých let minulého století. Podobně jako jinde ve světě ve svém nakladatelství Nové město vydává stejnojmenný časopis. První česká citadela vzniká ve Vinohrách na okraji Prahy. Mimořádnou událostí pro české fokolárníky byla návštěva Chiary Lubichové v Praze roku 2001.

Na základě údajného zjevení Panny Marie v portugalské Fatimě roku 1917 vzniklo roku 1947 v USA hnutí pod názvem **Fatimský apoštolát Modrá armáda**.

V ČR působí od roku 1990 zásluhou faráře PAVLA DOKLÁDALA (* 1947) dříve v Třebíči, od roku 1995 v Koclířově u Svitav. Tamní komunita organizuje pod jménem Českomoravská Fatima kurzy duchovní obnovy i poutě do Fatimy, Medžugorje a na další místa.

Stejně jako vizionářskými událostmi ve Fatimě jsou mariánská hnutí povzbuzována i dalšími zjeveními, k nimž mělo dojít v posledních dvou staletích. Vedle zmíněného zjevení v Paříži roku 1830 to byla další dvě místa ve Francii (La Salette a Lurdy) v letech 1846, resp. 1858, ve 20. století pak kromě Fatimy mělo dojít k Mariinu zjevení i ve slovenské Turzovce (1958), španělském Garabandalu (1961–1965) a v Litmanovce na Slovensku (1990–1995). V současné době mají probíhat zjevení ve slovenských Dehticích a s nesrovnatelně větším ohlasem v chorvatském Medžugorji. O dění v Medžugorji, populárním i u nás, informují tiskoviny nakladatelství Verité: jednoduchý bulletin *Zprávy z Medžugorje* a reprezentativní měsíčník *Regina*.

Pozoruhodným rysem mnoha mariánských zjevení je blízké očekávání konce světa a druhého příchodu Ježíše Nazaretského. Nápadně se projevilo v dvouměsíčníku *Na konci časů*, který vycházel v letech 1995–2000 v brněnském Mariánském nakladatelství. Jako přijatelné (ale nikoli závazné) pro katolickou víru byla dosud oficiálně uznána jen zjevení v La Salette, ve Fatimě a v Lurdech.

Ve Fatimě má počátek i mimořádně silné hnutí, které založil italský kněz STEFANO GOBBI, známý spíše italským titulem užívaným pro kněze DON GOBBI. Právě ve Fatimě totiž don Gobbi poprvé pocítil, že k němu promlouvá Panna Maria způsobem tzv. vnitřní řeči, známé z mystické tradice (též 3.13). Tyto promluvy s mravními, burcujícími, ale i apokalyptickými tématy don Gobbi zapsal do knihy *Kněžím, přemilým synům Panny Marie*. Na jejím základě vzniklo **Mariánské kněžské hnutí** i jeho laická větev. Nad údajnými Mariinými slovy z této knihy členové hnutí meditují a hovoří při společných setkáních, tzv. večeradlech.

Poselství dona Gobbiho tvoří most ke třetí skupině obnovných hnutí v římskokatolické církvi, k hnutím mystickým. Nazýváme tak iniciativy, které si obnovu církve přejí prostřednictvím niterné, osobní zbožnosti. Typické obnovné hnutí tohoto druhu vychází z **komunity bratří z Taizé**, ekumenického společenství (1.5), jež ale navzdory svým protestantským základům dosáhlo největšího ohlasu mezi katolíky.

Další dvě hnutí, která zařazujeme mezi mystická, chápe římskokatolická církev jako velmi problematická. Stejným způsobem jako don Gobbi, tzv. vnitřní řeči, získává poselství od Ježíše řecká pravoslavná křesťanka VASSULA RYDENOVÁ (* 1942). Slova, která přináší od Ježíše již od roku 1985, nacházejí ohlas především mezi katolíky, ačkoli Vassulino hnutí není v římskokatolické církvi oficiálně akceptováno. K meditaci nad údajnými Ježíšovými slovy a k modlitbám se